

MEDIATHEKEN EN BIBLIOTHEKEN

kernredactie van dit nummer:

**S. Auer
W. Jansen
J. Zuylen**

**MesoConsult B.V.
Tilburg**

mei 1996

© 1996 MesoConsult B.V. Tilburg

Uit deze uitgave mag niets worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN-nummer 1384-2641

Abonneren op de Studiehuisreeks of bestellen van losse exemplaren:

**MesoConsult
Gounodlaan 15
5049 AE Tilburg**

**Telefoon: 013 - 4560311 / 013 - 4563276
Faxnummer: 013 - 4563276**

WOORD VOORAF

In het onderwijs wordt zelfwerkzaamheid gepropageerd. Dat heeft zo zijn consequenties voor het schoolgebouw, de schoolorganisatie, de schoolcultuur, activiteiten van de schoolleiding, het onderwijs ondersteunend personeel, de docenten en ... de leerlingen. Er komt een grotere variatie in het onderwijsaanbod en in de leeractiviteiten van leerlingen. In die verandering moet de aandacht voor mediatheken en bibliotheken geplaatst worden.

Veel scholen proberen er momenteel achter te komen wat een studie-huis nu precies is. Als je dat namelijk weet, kun je je eigen school vergelijken met dat wenselijke concept van het studiehuis. Daarna kun je je dan concentreren op vragen als: 'Hoe komt het dat ...?' en 'Wat is er nodig om ...?'.

In deze brochure gaat het over mediatheken en bibliotheken. Verschillende auteurs geven vanuit hun eigen invalshoek antwoord op een aantal vragen:

- 1 Wat is een mediatheek nu precies?
- 2 Hoe gaat de mediatheek er straks uitzien?
- 3 Hoever zijn we?
- 4 Wat moet er gebeuren om verder te komen?
- 5 Welke faciliteiten zijn nodig om ...?
- 6 Wie moet wat doen?
- 7 Welke samenwerkingsvormen tussen scholen en (openbare) bibliotheken zijn mogelijk?

De volgorde van artikelen in deze brochure is niet helemaal willekeurig. Deel 1 bevat verslagen van onderzoek. Deel 2 gaat over ervaringen van scholen en bibliotheken met samenwerken en de begeleiding van scholen bij het inrichten van mediatheken. In deel 3 staat de automatisering centraal.

We adviseren de lezer om per bijdrage of na artikel drie, negen en elf na lezing daadwerkelijk de vraag te beantwoorden: 'Welke lering trek ik uit deze bijdrage(n)?', met het oog op de inrichting van een mediatheek op de eigen school of samenwerking met een bibliotheek. Alle antwoorden bij elkaar vormen een mooie startnotitie voor een bespreking met belanghebbenden binnen de school. Degenen die midden in de mediatheekexpeditie zitten, vinden vast ook iets van hun gading.

We nemen de vrijheid om als redactie een advies aan de schoolleiding te geven. Het lijkt een open deur, maar toch: betrek in *alle* fasen van de mediatheekontwikkeling uw eigen bibliothecaris. Heeft u er geen? Overweeg dan serieus uw formatieplan aan te passen.

De redactie

INHOUD	pagina
Deel 1 Onderzoek	
1 Mediatheekbeleid: afwachten of initiëren? <i>Nynke Kloppenburg</i>	7
2 Inventarisatie schoolbibliotheken vo <i>Albert Boekhorst en Maarten van Veen</i>	20
3 Nieuwe vensters in de schoolmuren: externe informatiebronnen voor leerlingen en docenten <i>Marten Knip</i>	30
Deel 2 Ervaringen van scholen en bibliotheken	
4 Een school van de bovenste plank? <i>Hanneke Göbbels en Greet Stolwijk</i>	37
5 Met vallen en opstaan <i>Petra Hoogerkamp en Eef van der Vliet</i>	44
6 De inrichting van een schoolmediatheek <i>Wik Jansen</i>	53
7 Toekomstvisie: van ondersteunen naar stimuleren <i>Ben Gussinklo, Eric van der Wal en Petra van der Wal-Ravesloot</i>	59
8 Van bibliotheek naar mediatheek <i>Harry Spek, Peter Vijverberg en Wouter van de Westeringh</i>	65
9 De mediatheek als hart van het studiehuis <i>Ton Oudshoorn</i>	73
Deel 3 Automatisering	

10 Automatisering en schoolbibliotheken <i>Ben Schollmeijer</i>	79
11 Een geautomatiseerde schoolmediatheek: moet dat dan? <i>Wilma Somers</i>	84

Deel 1

ONDERZOEK

1 MEDIATHEEKBELEID: AFWACHTEN OF INITIËREN?¹

Nynke Kloppenburg
Historicus

¹ De basis van dit artikel is gelegd met het onderzoek **De Bovenste Plank. De schoolbibliotheek in de Tweede Fase** (Groningen, juni 1995), uitgevoerd in het kader van de eerstegraads lerarenopleiding Geschiedenis en Staatsinrichting aan de Rijksuniversiteit Groningen.

In een woordenboek kan men verschillende omschrijvingen van het woord bibliotheek aantreffen: biblio'theek v -theken 1 boekverzameling, boekerij; 2 het gebouw, lokaal van de bibliotheek; 3 boekenkast; 4 uitleenbibliotheek. Op de meeste schoolbibliotheken zijn alle omschrijvingen van toepassing. Hiermee is niet automatisch gezegd dat dit ook de meest wenselijke situatie is. Moet een schoolbibliotheek bijvoorbeeld uitsluitend boeken bevatten? Moet een schoolbibliotheek alleen een uitleenbibliotheek zijn? Op deze vragen lijken verschillende antwoorden mogelijk: het hangt er maar van af wat je doel is. Binnen de nieuwe onderwijsontwikkelingen is er echter één antwoord op deze vragen zeer actueel. De schoolbibliotheek kan niet langer een aanvullende en dienstverlenende voorziening voor leerlingen zijn, maar zal moeten worden geïntegreerd in het hele onderwijsproces. De manier waarop in de basisvorming en met name in de tweede fase geleerd zal worden, vraagt om een goed uitgeruste en toegankelijke *mediatheek*.² De tweede fase staat of valt zelfs met het scheppen van goede randvoorwaarden waarbinnen zelfstandig geleerd kan worden. Een goede bibliotheek is één van die randvoorwaarden. Om een zodanig (school)-beleid te kunnen voeren dat aan die randvoorwaarden wordt voldaan, moeten enkele voorafgaande stappen worden gezet:

- vastgesteld moet worden hoe een goede mediatheek eruit ziet;
- nagegaan moet worden hoe de werkelijke situatie verschilt van de wenselijke;
- wat moet er vervolgens worden gedaan om de gewenste situatie te bereiken? De mediatheek neemt een geïntegreerde plaats in het studiehuis in.

Waarom een goede mediatheekvoorziening?

De mediatheek is de plek bij uitstek om de tweede fase in een vroeg stadium vorm te geven. In de tweede fase zal de bibliotheek namelijk een belangrijke rol spelen op het gebied van de vakkenintegratie, een onvermijdelijk gevolg van de doorstroomprofielen³, bij het zelfstandig

² 'Schoolbibliotheek' en 'mediatheek' worden door elkaar gebruikt. Zodra een bibliotheek audiovisuele middelen bevat, is het eigenlijk al een mediatheek.

³ Een van de belangrijkste wijzigingen waarin de tweede fase tot uiting komt, is de invoering van de doorstroomprofielen. In de profielen worden sommige vakken geïntegreerd aangeboden. Zo bevat het gemeenschappelijke deel het vak mens- en maatschappijwetenschappen. Dat is een integratie van geschiedenis, aardrijkskunde en

werken en het verwerven van vaardigheden. Een praktisch voorbeeld illustreert welk aandeel de bibliotheek op deze drie terreinen van de tweede fase kan hebben.

maatschappijleer, met economische en filosofische invalshoeken. Ook in de basisvorming wordt de combinatie van vakken tot één leergebied (vakkenintegratie) gestimuleerd; in de kerndoelen is daar eveneens ruimte voor. Zie onder andere: J. van Vonderen, **De basisvorming** (Utrecht 1993).

Een voorbeeld: het vak mens- en maatschappijwetenschappen behandelt in een moduul het thema 'welvaart en milieu'. De eerste les is een blokuur: het eerste halfuur krijgen de leerlingen enige schriftelijke en mondelinge basisinformatie aangeboden, vervolgens gaan ze uiteen in kleine groepen om zich te oriënteren op een verdiepingsonderwerp. De deelonderwerpen vragen om een historische, een geografische en een economische benadering. Na het blokuur van 90 minuten volgt er een verplicht contactuur van een ander vak. De leerlingen hebben dus computers om in de mediatheek te zoeken naar documentatie: ze lezen een knipselmap door en komen zo op de hoogte van de meest recente ontwikkelingen op het gebied van milieuwetgeving; wat 'milieubedrijf' precies is, wordt in de encyclopedie opgezocht en het adres van de stichting *Natuur en milieu* is via een adresboek ook snel achterhaald. Om efficiënt en gemotiveerd te werken is het een vereiste dat de informatie dichtbij en bij elkaar geplaatst is. De leerlingen moeten niet voor ieder brokje informatie op bijvoorbeeld de openbare bibliotheek zijn aangewezen. Ook werkt het belemmerend als veel relevante informatie in vaklokalen staat. Bovendien is het van belang dat leerlingen de samenhang tussen de componenten gevisualiseerd zien. Dat pleit er weer voor om de materialen niet over verschillende vaklokalen te spreiden, maar in één ruimte bij elkaar te plaatsen: de bibliotheek.⁴ De bibliotheek is een voor de hand liggende plek om als studie- en werkruimte te dienen omdat hulpmiddelen direct voorhanden zijn. Als het zelfstandig verwerven van informatie en het doen van onderzoek in de tweede fase serieus worden genomen, is de aanwezigheid van een bibliotheek op de leerplek dus van essentieel belang. Bovendien moeten de materialen zelfstandig te raadplegen zijn. Dat wil zeggen dat ze goed zijn ontsloten en leerlingen weten hoe ze moeten verzamelen. In de hier voorgestelde opzet kunnen leerlingen zelfstandig een opdracht uitvoeren die raakvlakken heeft met verschillende vakken en waarbij ze over de verschillende deelgebieden zelfstandig informatie moeten verwerven. Dit laatste is dan ook de te verwerven vaardigheid. Deze bevat veel deelvaardigheden, zoals kunnen alfabetiseren om snel een encyclopedie te raadplegen of kunnen zoeken op trefwoord om snel

⁴ In bepaalde gevallen kan het materiaal verspreid zijn over informatieruimtes in verschillende 'leshuizen' of vleugels van het gebouw waar vakken bij elkaar zijn geplaatst (bijvoorbeeld de creatieve en exacte vakken); het is dan wel absoluut noodzakelijk dat de daar geplaatste materialen centraal zijn gecatalogiseerd met duidelijke verwijzingen.

een overzicht te hebben van relevante informatie. De hele schoolloopbaan door zullen leerlingen hiermee geconfronteerd worden. Daarom is het belangrijk dat deze vaardigheden in een vroeg stadium expliciet geoefend worden.⁵

⁵ Het curriculum dat enkele schoolbibliothecarissen in samenwerking met de LWSVO hiervoor ontwikkelen, kan een goed hulpmiddel zijn.

Bovenstaande beschrijving is een reële schets van een toekomstige on-derwijssituatie. Met een professionele begeleiding, duidelijke structuren en goede voorzieningen is de regelmatig geuite angst dat zelfstandig le-ren tot anarchie en oppervlakkigheid leidt zeker ongegrond. De media-theek is daarbij een noodzakelijke voorziening. Hoe moet deze eruit zien in het studiehuis?

De bibliotheek in het studiehuis

Om de mediatheek te kunnen gebruiken als ruimte om zelfstandig infor-matie te verwerven en verwerken is een aantal zaken van belang. On-derstaande beschrijving is niet uitputtend, maar geeft een indicatie van onderwerpen waarover de school een beslissing moet nemen. Ze heb-ben betrekking op: ruimte en inrichting, toegankelijkheid, gebruik en or-ganisatie.

De mediatheek zal een centrale plek in de school moeten innemen met een differentiatie aan werk- en studieruimtes. Gedacht kan worden aan een stilteruimte, cabines voor het gebruik van audiovisueel materiaal en plaatsen voor groepswork. Ook een tentoonstellingstafel of aanwin-stenkastje en een kopieermachine behoren tot de inrichting. De biblio-theek moet een ruimte zijn met een lage drempel: een toegankelijke plek waar leerlingen zich niet overrompeld voelen en niet meteen naar de bibliothecaris stappen om hulp, maar waar ze zelfstandig hun weg kunnen gaan, omdat ze weten 'hoe het werkt'. Verschillende factoren dragen hieraan bij, zoals ruime openingstijden (8.00 - 17.00 uur), een eenduidig systeem van ontsluiting: SISO, verschillende zoekingen, bijvoorbeeld: een (geautomatiseerde) trefwoordencatalogus en auteurs-catalogus, zo weinig mogelijk uitleenbeperkingen en professioneel op-geleid personeel met onderwijskundige en administratieve kwaliteiten. Zij kunnen leerlingen en docenten helpen goed gebruik te maken van de mediatheek. Omdat leerlingen de mediatheek veelvuldig voor werk-stukken en onderzoekjes zullen gaan gebruiken, is een actuele en veel-zijdige collectie met een veelheid aan materialen van belang. Dat bete-kent ook dat multimedia-toepassingen zoals CD-ROM en Internet een plaats moeten krijgen. Tenslotte is het verwerven van informatie tegen-woordig niet meer beperkt tot het raadplegen van schriftelijke bronnen. Deze factoren dragen pas werkelijk bij aan een zelfstandig gebruik van de bibliotheek, wanneer leerlingen hebben *leren zoeken*. Dit kan bereikt worden door regelmatig een in moeilijkheidsgraad oplopende gebrui-kersinstructie te hanteren en bibliotheekvaardig-

heden expliciet in de vakleerplannen op te nemen.

De praktijk van enkele schoolbibliotheken

Bij het lezen van 'Echt actief in de mediatheek' in *Van 12-18*⁶, waarin de mediatheek van het Calscollege in Nieuwegein wordt beschreven, is de verzuchting 'hoe zal het ooit bij onze school zo ver komen' niet onbegrijpelijk. Hoever staat de in dat artikel en hierboven beknopt beschreven studiehuismediatheek af van de dagelijkse praktijk op een gemiddelde school met een gemiddelde schoolbibliotheek? Hierna volgen enkele voorbeelden.⁷

1 De schoolbibliotheek in een openbare streekscholengemeenschap in het noorden van het land

⁶ 'Echt actief in de mediatheek' in: *Van 12-18. Praktijkblad voor het voortgezet onderwijs*, april 1996, 12-13.

⁷ Gebaseerd op observaties, interviews en een enquête. Zie hoofdstuk 2 voor een precieze beschrijving van schoolbibliotheken in het vo.

De bibliotheek bevindt zich op een centrale plek in de school en bestaat uit één grote ruimte met kasten langs de wanden en bijna 60 zitplaatsen en 16 tafels in het midden. De bibliotheek is geopend van 10.00 - 11.30 uur en van 12.00 - 14.00 uur. De school heeft één bibliothekmedewerker, die in het bezit is van de archiveringsdiploma's SOD I en II, en enkele jaren geleden werd aangesteld via een werkvoor-zieningsregeling. De collectie bestaat uitsluitend uit boeken, voornamelijk in de moderne vreemde talen en geschiedenis. Boeken van de overige vakken zijn in de vaklokalen geplaatst en worden in overleg met de docent uitgeleend, wat zelden gebeurt. De (vrij beperkte) audio-visuele middelen die de school heeft, zijn niet voor leerlingen toegankelijk en worden beheerd door de systeembeheerder, die zich in een ander gedeelte van het gebouw bevindt en door regelmatige afwezigheid slecht bereikbaar is. De leerlingen kunnen een boek vinden door langs de kasten te lopen of de bibliothecaris te vragen, wat veelvuldig gebeurt. Hij heeft de ruim 8500 titels opgeslagen in een computer en kan zoeken op naam en titel. Het zoeken op trefwoord laat de capaciteit van de computer eigenlijk niet toe. De leerlingen mogen niet zelf in deze catalogus zoeken en ook andere catalogi zijn niet aanwezig. Op de geschiediskasten hangt alleen de onderwerpsindeling geschiedenis van het SISO. Leerlingen kunnen dus nauwelijks zelfstandig en gericht zoeken in de bibliotheek. In de brugklas krijgen de leerlingen tijdens het mentuur een rondleiding in de bibliotheek. Dit is de enige keer dat er formeel aandacht aan wordt besteed. De bibliotheek wordt voornamelijk gebruikt om boeken voor de lijst te lenen en in tussenuren huiswerk te maken. De bibliothecaris is een uitvoerder van het 'beleid'⁸ dat binnen het door de schoolleiding vastgestelde budget wordt gemaakt. Zijn voornaamste taak is het op orde houden van de bibliotheek. Een commissie, bestaande uit iemand van de schoolleiding en een docent, bepaalt de verdeling van de gelden over de secties. Deze verdeling vindt plaats op basis van het criterium 'bibliotheekgebruik'; de secties waarvoor de meeste leerlingen gebruik maken van de bibliotheek, krijgen het meeste geld. In de praktijk zijn dit de secties Nederlands, moderne vreemde talen en geschiedenis. De gelden voor de bibliotheek komen uit verschillende 'potjes' zoals de ouderbijdrage en donaties.

⁸ Van een bibliotheekbeleid is ook volgens de schoolleiding geen sprake; wel worden af en toe beslissingen ten aanzien van de bibliotheek genomen.

2 Een stadsschool in het noorden van het land

De bibliotheek bevindt zich in één van de vleugels op de eerste verdieping van het gebouw. De ruimte heeft een beperkt aantal zitplaatsen (ongeveer twintig). De openingstijden van de bibliotheek zijn iets ruimer dan die van de streekschool en de personele bezetting bestaat uit een vaste bibliothecaris, een administratieve kracht en enkele vrijwilligers. De collectie boeken is redelijk divers, maar nogal verouderd. Wel is er een breed aanbod aan tijdschriften en kranten. Er zijn kaartcatalogi, die echter lange tijd niet zijn bijgewerkt. De bibliotheek wordt gebruikt om boeken te lenen en huiswerk te maken. Ook wordt er wel gewerkt aan werkstukken voor geschiedenis. Meestal heerst er een gezellige drukte.

3 Een grote scholengemeenschap in de provincie

Hier is de mediatheek een soort bedrijf in de school. Er werken vijf betaalde krachten en bijna dertig vrijwilligers. De centrale mediatheek is gevestigd in het gebouw voor havo en vwo, in de overige gebouwen bevinden zich dependances. De mediatheek omvat een bibliotheek met voornamelijk boeken en documentatiemateriaal, een audiovisuele ruimte waar video's en geluidsbanden kunnen worden bekeken en soms geleend en een computerruimte, waar aan werkstukken kan worden gewerkt. De mediathecaris is een professioneel opgeleide schoolbibliothecaris die een stevige poot in het onderwijs heeft door deelname aan vergaderingen en een actieve benadering van docenten. Ook is er veel aandacht voor ontspanning wat zich uit in de samenstelling van het tijdschriftenaanbod en de aanwezigheid van een spel-o-theek.

Het beleid bepaalt de verschillen

We zien dus drie zeer verschillende schoolbibliotheken, zowel wat betreft de inrichting, de organisatie als het gebruik. Deze verschillen zijn in de eerste plaats het gevolg van het gevoerde beleid. Op de eerste school wordt de schoolbibliotheek vooral beschouwd als een extra dienstverlening aan leerlingen. In plaats van bij de openbare bibliotheek een boek te lenen of een naslagwerk te raadplegen kunnen leerlingen op de eigen school terecht. Bovendien hoopt de leiding dat het leesplezier wordt bevorderd door de nabijheid van boeken. De bibliotheek is wat dat betreft niet meer weg te denken uit de school. Het bibliotheekwerk is echter niet opgenomen in het Schoolwerkplan. Bij financiële keuzes ten aanzien van het onderwijs is het uitgangs-

punt dat 'het gebeuren in de klas niet aangetast mag worden'⁹. Alles wijst erop dat de traditionele lessen nog steeds als essentieel worden beschouwd en de bibliotheek niet is geïntegreerd in het gehele onderwijsproces. De schoolleiding ziet wel in dat er veranderingen op komst zijn en vernieuwingen op den duur noodzakelijk worden. Zij ziet ook wel positieve kanten van de vernieuwingen en er leven zowel bij de schoolleiding, de docenten als bij de bibliothecaris zeer zeker ideeën over de nieuwe mogelijkheden en de rol van de bibliotheek daarbinnen. Maar men kiest ervoor op dit gebied geen beleid te initiëren. De schoolleiding benadrukt dat veranderingen vanuit de secties zullen moeten komen. Zolang men daar geen behoefte signaleert of een duidelijke vraag van de docenten krijgt, wordt niets ondernomen. Vanuit de schoolleiding kunnen zaken onder de aandacht gebracht worden en enigszins gestimuleerd, maar vernieuwingen moeten van onderop groeien: secties moeten door overleg met hun vakgenoten (landelijk en regionaal) tot veranderingen komen. "De nieuwe methoden sijpelen langzaam binnen en daarmee de veranderingen: de behoefte komt vanzelf uit het veld. Wij kunnen niet zeggen: 'jongens, de bibliotheek moet meer gebruikt gaan worden en hoe pakken we dat aan'. Als die behoefte gaat blijken, moet je wel alert zijn en erop inspelen."¹⁰ Het beleid in deze is dus honderd procent 'bottom-up'. Veelvuldig klonk de mening dat het van de inhoud van de vakleerplannen af zal hangen hoe de tweede fase eruit zal gaan zien.

De houding van deze schoolleiding leidt tot een patstelling. De leiding wacht op signalen en initiatieven uit het veld. De secties en docenten worden in het huidige klimaat echter niet gestimuleerd plannen te ontwikkelen en initiatieven te nemen. Er zijn betrekkelijk weinig contacten met andere onderwijsinstellingen. Daardoor worden docenten niet geattendeerd op nieuwe mogelijkheden en wenselijkheden. Gevolg: er gebeurt (vrijwel) niets; als er iets gebeurt, is dit op het eilandje van een docent of vaksectie. De leiding lijkt bovendien voorbij te gaan aan het feit dat de tweede fase meer een pedagogisch-didactische verandering is dan een vakinhoudelijke. De afwachtende houding is deels begrijpelijk omdat de schoolleiding

⁹ Ook de basisvorming is mede om deze reden minimaal ingevoerd. Interview schoolleiding, 23-05-1995.

¹⁰ Interview schoolleider.

zich intensief met de fusie bezighield. Blijkbaar werken te veel veranderingen tegelijk vertragend; de schoolleiding heeft te weinig tijd en docenten raken overvoerd en sluiten zich af. Wel is een jaar geleden een werkgroep tweede fase geïnstalleerd met een voorbereidende en adviserende taak. Naar aanleiding van een schrijven over zelfstandig leren en de schoolbibliotheek is binnen die werkgroep een bibliotheekcommissie ingesteld. Deze heeft zich het afgelopen jaar voornamelijk beziggehouden met een oriëntatie op mogelijkheden en het voorzichtig bewerken van collega's en schoolleiding.

Wanneer de schoolleiding in haar beleid vast wil houden aan een bottom-up organisatiemodel, is het noodzakelijk dat er (mentale) randvoorwaarden worden geschapen. De schoolleiding zal allereerst een soort principe-uitspraak moeten doen over de bereidheid initiatieven te ondersteunen. Een financiële bijdrage kan niet uitblijven. In zo'n klimaat zullen docenten ook veel eerder bereid zijn (onbetaalde) tijd en energie te steken in het uitproberen van nieuwe zaken. Om de impasse te doorbreken zal de werkgroep een voortrekkersrol moeten gaan spelen: men moet een breed draagvlak creëren en een sterke lobby bij de schoolleiding voeren. Na afloop van de fusieperikelen waar de schoolleiding zeer druk mee was en met het verschijnen van de vakleerplannen, is er sinds kort een grotere aandacht van de kant van de schoolleiding voor de tweede fase plannen.

Uit ervaringen op de andere scholen blijkt ook dat wanneer een school de bibliotheek niet in een vroeg stadium bij de veranderingen betreft deze als het ware achter de vernieuwingen aanhobbelt en dus niet in het onderwijsproces geïntegreerd raakt, maar een aanvullende dienstverlening blijft. Zo behoort de tweede schoolbibliotheek die werd beschreven tot een school die vaak voorop loopt met experimenten en de invoering van onderwijsvernieuwingen. De bibliotheek is hier nooit structureel bij betrokken geraakt met als consequentie dat de reeds doorgevoerde onderwijsvernieuwingen niet volledig van de grond komen. Terwijl op een school waar de mediatheek bijna een soort bedrijf in de school is en de bibliothecaris een actieve goed ingevoerde professional, de bibliotheek veel gemakkelijker op de vernieuwingen kan inspelen. Als de basis wat betreft voorzieningen en personeel goed is, is de stap naar het zelfstandig verwerven en verwerken van informatie door leerlingen, met behulp van de mediatheek en instructies van docenten, sneller gezet en makkelijker te realiseren.

Een schoolbeleid met visie

Alom wordt ingezien dat de mediatheek een onmisbare factor in het studiehuis zal zijn. Wil een school dat de onderwijsvernieuwingen sla-gen, dan zal ze een duidelijke visie moeten hebben. Ook de plaats van de mediatheek in de tweede fase zal in deze visie moeten worden op-genomen. De schoolleiding zal deze visie moeten expliciteren bijvoor-beeld door deze in het Schoolwerkplan op te nemen. De schoolleiding zal de visie echter ook moeten uitdragen. Dat betekent dat zij regel-matig bij ouders, maar zeker ook bij het eigen personeel onder de aan-dacht moet brengen waarvoor de school staat. Dit kan door publicaties in het personeelsblad en de schoolkrant. Bovendien zal op vergaderin-gen en studiedagen steeds vanuit deze visie gesproken moeten wor-den. Zo ontstaat het besef dat de school ergens voor staat en dat het onderwijzend en het onderwijs ondersteu-nend personeel gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor het welslagen van de in de visie verwoorde doelstellingen.

Het hebben van een visie over de mediatheek is uiteraard niet voldoende. Deze visie moet worden vertaald in duidelijke beleidsvoornemens en moet tot uiting komen in financiële keuzes. De school kan formele en informele contacten in en buiten de school stimuleren, denk bijvoor-beeld aan vertegenwoordiging op vergaderingen, contacten met het LWSVO, de openbare en provinciale bibliotheek, musea en andere in-stellingen. De school moet de media-theek een eigen plek op haar be-groting geven, waarin zowel personele als materiële kosten zijn opge-nomen. Zowel de aanloopkosten als de structurele lasten kunnen flink oplopen. Denk maar aan het aanstellen van een schoolbibliothecaris en de plaatsing van computers. Eind 1995 is gemiddeld f 40.000,- per school ter beschikking gekomen voor aanpassingen aan het gebouw en de mediatheek. Dit is een begin, want een visie die niet materieel on-der-steund wordt, zal al snel gezien worden als een 'wassen neus'.¹¹

Toch is een situatie denkbaar waarin de school een duidelijke visie heeft, die zich heeft vertaald in een prachtig uitgeruste mediatheek, maar waarvan amper gebruik wordt gemaakt op de manier zoals de

¹¹ Dit geldt trouwens ook voor het beleid van de overheid. Om het gerucht te ontcrachten dat de tweede fase een verkapte bezuiniging is, zal zij de invoering financieel moeten ondersteunen.

school had voorzien. Leerlingen blijven gewoon af en toe een boek le-nen, een kopie maken en een uurtje studeren. Dit was toch niet hele-maal de bibliotheek die de leiding voor ogen had. Wat in deze situatie ontbreekt is sturing. De schoolleiding kan de vaksecties bijvoorbeeld verplichten in hun leerplannen het oefenen van bibliotheekvaardigheden op te nemen. In de studiewijzers, waarin per moduul wordt aangegeven wat leerlingen wanneer en waar moeten doen, kan de mediatheek als vaste plek worden opgenomen. Het opleggen van verplichtingen wekt echter vaak weerzin en tegenstand. Net zoals een visie niet zonder ma-teriële ondersteuning kan, kan sturing dus niet zonder visie.

Hieruit blijkt al dat de schoolleiding een grote rol speelt bij het welsla-gen van de onderwijsvernieuwingen. Zij heeft zicht op de financiën en zij heeft invloed in het bestuur, de medezeggenschapsraad en de ouderraad. Bovendien kan zij de docenten zo nodig aanspreken op hun verantwoordelijkheden. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat de andere geledingen van de school slechts kunnen afwachten en er maar het beste van hopen. Het tot stand komen van veranderingen is altijd een wisselwerking en een samenspel van ideeën en inspanningen. Ook de mediathecaris en de docenten hebben een groot aandeel.

Belangrijk is dat de mediathecaris goed op de hoogte is van wat er in de school speelt. Dit betekent dat de schoolmediathecaris vertegen-woordigd moet zijn op vergaderingen en studiedagen. Hij of zij moet de visie van de schoolleiding goed kennen en de eigen visie daarop af-stemmen. De schoolmediathecaris kan deze visie uitdragen door de docenten en de leerlingen actief te benaderen. Kortom: een eigen pr-beleid voeren! Dit kan door bijvoorbeeld een eigen rubriek in het perso-neelsblad te verzorgen en door ideeën voor te leggen aan docenten (een aantrekkelijk artikel kopiëren en in de postvakjes leggen). De schoolmediathecaris moet dus formele en informele contacten in de school hebben. Maar ook buiten de school moet hij of zij contacten leg-gen. Zo kan de collectie afgestemd worden op die van de openbare bi-bliotheek en kan men een goed verwijzings-systeem opstellen. Hiermee zijn we op een ander punt beland, namelijk de invloed van mediatheca-rissen op de aanschaf van materialen. Op veel scholen is deze invloed klein. Een professioneel opgeleide schoolbibliothecaris zou echter in staat moeten zijn om een grotere verantwoordelijkheid ten aanzien van het aankoopbeleid te dragen. In

overleg met docenten moet hij of zij een evenwichtig en verantwoord beleid voeren. Tenslotte kan ook de mediathecaris de integratie van de mediatheek in het onderwijs sturen door in de bibliotheek bijvoorbeeld regels te hanteren met betrekking tot het zoekgedrag van leerlingen: wanneer een leerling om een boek vraagt, het dus niet meteen uit de kast halen, maar naar de catalogus verwijzen. **Samengevat: de schoolmediathecaris moet bereid zijn en in staat worden gesteld om mee te denken over onderwijskundige zaken.**

En welke rol kunnen de docenten spelen? Docenten die zich betrokken voelen bij de mediatheek en die het belang van bibliotheekvaardigheden onderkennen voor de studieloopbaan van hun leerlingen, zouden hun collega's kunnen stimuleren door een voorbeeld te stellen. Een project waarin de mediatheek een duidelijke rol speelt, kan onder de aandacht worden gebracht van collega's, zodat zij zien wat er in de praktijk mo-gelijk is. Ook kunnen docenten meehelpen aan het opbouwen van een brede collectie door het verzamelen van materiaal en het bewaren van scripties, en deze aanwinsten in de bibliotheek te laten plaatsen. Ik ge-bruik opzettelijk het woord *laten* plaatsen, omdat sommige docenten de bibliotheek als het verlengde van hun eigen lokaal lijken te beschouwen en zonder overleg met de bibliothecaris veranderingen aanbrengen in de samenstelling en opstelling van hun vakcollectie. In een professionele schoolmediatheek waarin zelfstandig gewerkt en geleerd moet worden, moet dit onmogelijk zijn. Hoe kunnen docenten verder het bibliotheek-gebruik effectiever maken? Onder meer door bij het maken van werk-stukken en het doen van onderzoeken door leerlingen systematisch aandacht te besteden aan het verwerven en verwerken van informatie. Docenten kunnen leerlingen bij aanvang dus instructies of tips geven en na afloop het informatie zoeken met de leerlingen evalueren. Op de-ze wijze ontstaat ook bij leerlingen het besef dat de bibliotheek meer is dan een uitleen- of studiecentrum.

Conclusie

De principes van het zelfstandig leren zoals die in de tweede fase vorm moeten krijgen, vragen om een goed uitgeruste en optimaal functione-rende mediatheek, ofwel: een bibliotheek van de bovenste plank! Dat wil zeggen een plek waar vaardigheden kunnen worden geoefend, waar individueel en in groepsverband geleerd kan worden, waar vakkeninte-gratie wordt gevisualiseerd en in de praktijk gebracht en *last but not least* waar leerlingen gemotiveerd worden om keuzes te

maken en zelf-standig aan het werk te gaan.

De gesignaleerde kloof tussen de wenselijke en de werkelijke situatie kan worden overbrugd door een goed beleid. Dit betekent een school-beleid dat zowel faciliterend als sturend is. Vóór alles moet de school de mediatheek echter gaan zien als een volwaardig onderdeel van het hele onderwijsproces in plaats van alleen een aanvullende voorziening. Deze visie moet ze uitdragen en de realisering ervan moet ze stimuleren. De stimulering kan bestaan uit morele en materiële ondersteuning, maar zeker ook uit sturing in de vorm van het verplicht stellen van mediatheekgebruik.

In het algemeen geldt dat een voorwaarde voor het welslagen van vernieuwingen en reorganisaties is dat er afspraken worden gemaakt waar mensen zich aan houden. Basis van alle voorgestelde veranderingen is een positief klimaat in de school, enthousiasme en een schoolleiding die initieert en ondersteunt!

Gebruikte literatuur

Activiteitenplan PRINT Tweede Fase; Informatietechnologie in het studiehuis (1995).

Boekaerts, M. e.a. (red.) (1995). Het studiehuis. Studiehuisreeks, 1 Tilburg: MesoConsult.

'Echt actief in de mediatheek' in: Van 12-18. Praktijkblad voor het voortgezet onderwijs, april 1996, 12-13.

Jong, F. de, en Simons, P.R.J. (1993). 'Een andere rol voor docenten en leerlingen', in: Vernieuwing (52) 8.

Over-Bart, E. (1991). Van klassebibliotheek tot schoolmediatheek: de schoolmediatheek in het voortgezet onderwijs. Den Haag.

Trier, G.M. van, en Frissen, H.A.M. (1985) Bibliotheken en basisvorming. Den Haag.

Diverse brochures, interne rapporten en verslagen van de betrokken scholen en het schoolwerkplan van de case-school.

2 INVENTARISATIE SCHOOLBIBLIOTHEKEN VO

Albert Boekhorst
Vakgroep Boek- en Informatiewetenschap
Universiteit van Amsterdam

Maarten van Veen
Vakgroep Boek- en Informatiewetenschap
Universiteit van Amsterdam

Achtergronden

Er zijn drie ontwikkelingen die het nodig maken de positie van de schoolbibliotheek in het voortgezet onderwijs te bestuderen:

- 1 ontwikkelingen op het gebied van de informatietechnologie;
- 2 ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs;
- 3 ontwikkelingen op het gebied van de (school)bibliotheek.

De ontwikkelingen op het gebied van de informatietechnologie leiden ertoe dat steeds meer informatie op steeds meer informatiedragers (zo-wel in gedrukte als in digitale vorm) via steeds meer kanalen ter beschikking komt. Dit leidt ertoe dat gebruikers van informatie over steeds meer kennis en vaardigheden moeten beschikken om op een adequate wijze informatie te kunnen gebruiken. De ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs gaan in een richting waarin van de leerling een steeds actievere houding wordt verondersteld. De Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs hanteert hiervoor het concept 'studiehuis'. Hoofdkenmerken van het studiehuis zijn: rekening houden met verschillen tussen leerlingen, zelfstandigheid van leerlingen, effectiviteit en een professionele omgeving. In dit concept zullen de taken van de schoolbibliotheek als leercentrum en informatiebron toenemen. De ontwikkelingen op het gebied van de informatieverzorging in het algemeen stellen nieuwe en hoge eisen aan het professionaliseringsproces van het bibliotheekpersoneel.

In sociaal-wetenschappelijk onderzoek zoeken we naar relevante, gedige en betrouwbare kennis. We kunnen daarbij drie soorten vragen stellen: 'Wat is ...?', 'Hoe komt het dat ...?' en 'Wat is er aan te doen ...?'. 'Wat is' problemen noemen we beschrijvingsproblemen. Onderzoek waarin een antwoord op een dergelijke probleemstelling wordt gegeven noemen we 'beschrijvend onderzoek'. Bijvoorbeeld: wat is een

schoolbibliotheek? Een probleemstelling met de vraag *'Hoe komt het dat'* verwijst naar een verklaringsprobleem. Dit soort onderzoek gaat verder dan het alleen maar geven van een beschrijving. Er is sprake van vage noties over welke factoren relevant zijn en men probeert verbanden en relaties aan te geven. Bijvoorbeeld: hoe komt het dat de status van de schoolbibliothecaris in de school laag is? Onderzoek naar dit soort probleemstellingen noemen we *'explorerend onderzoek'*. Een *'Wat is er aan te doen'* probleem verwijst naar een ontwerpprobleem. Hierbij proberen we na te gaan in hoeverre de verbanden die in het explorerend onderzoek zijn geformuleerd *'waar zijn'*. Dat doen we door na te gaan of de hypothesen die we hebben afgeleid van de theorie kloppen. Dit is het meest ingrijpende type onderzoek.

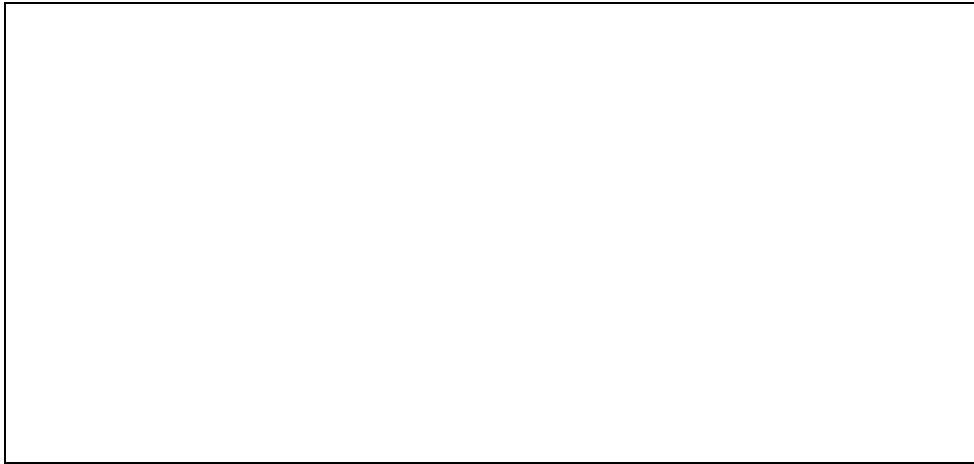
Deze drie onderzoeksvragen en de daarbij behorende soorten onderzoek hebben een natuurlijke volgorde. Je moet eerst nagaan wat de kenmerken van een schoolbibliotheek zijn voordat je verbanden kunt aangeven die van belang zijn voor de schoolbibliotheek. Pas in een derde fase kun je toetsen in hoeverre de gevonden relaties in de werkelijkheid voorkomen.

Het derde type onderzoek spreekt het meest tot de verbeelding. Toch moet er voordat het zover is veel ander werk verzet worden. Het onderzoek dat hier aan de orde is, heeft een inventariserend karakter en is een beschrijvend onderzoek.

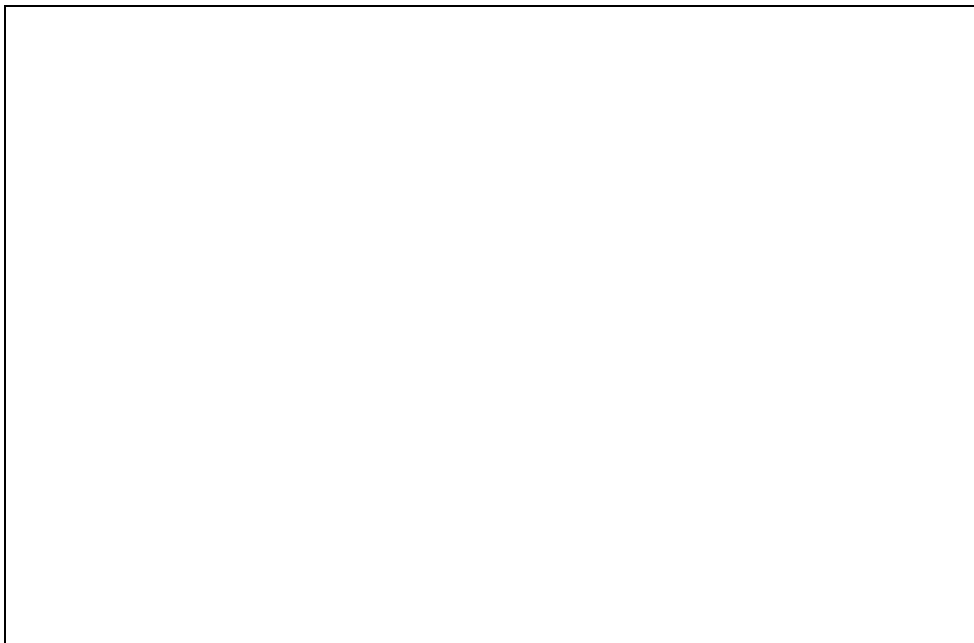
Het doel van het onderzoek was materiaal te verzamelen over de positie van de schoolbibliotheken in het voortgezet onderwijs. Mede op basis van dat materiaal zal de Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs een brochure laten verschijnen die een handreiking wil zijn voor scholen die hun schoolbibliotheek willen uitbouwen tot een *'schoolinformatiecentrum'* in het *'studiehuis'* van de tweede fase.

Op basis van het onderzoek zijn een elftal entiteiten te onderscheiden die van belang zijn voor het bestuderen van de schoolbibliotheek. In figuur 1 zijn deze entiteiten weergegeven. In figuur 2 zijn de relaties tussen de entiteiten opgenomen. Dit schema kan als hulp dienen bij het analyseren van het functioneren van de schoolbibliotheek.

Figuur 1 Entiteiten schoolbibliotheek

Figuur 2 Relatieschema schoolbibliotheek

Onderzoeksgegevens

In tabel 1 staat de respons beschreven. De 809 vragenlijsten leverden 523 reacties op. Dat is een bruto respons van 65%. 403 vragenlijsten hadden betrekking op een schoolbibliotheek zoals die voor

het onderzoek was gede-finieerd en waren geschikt voor nadere verwerking. Dat is een netto respons van 50%.

	N	%
schoolbibliotheken aanwezig	403	50
geen bibliotheek	70	9
school opgeheven	20	3
overig	16	2
oningerulde vragenlijst	14	2
ontbrekende casus	286	35
totaal	809	100

Tabel 1 Respons

In dit onderzoek wordt onder een schoolbibliotheek verstaan: 'een ruimte waar zich boeken en/of andere informatiedragers bevinden die door leerlingen van de school ter ondersteuning van het studieprogramma worden gebruikt, zowel binnen de school als daarbuiten.'

Omvang Bibliotheek

oppervlakte in m ²	%
1 t/m 50	20
51 t/m 100	43
meer dan 100	38
totaal	N=373

aantal studieplaatsen	%
0	15
1 t/m 10	15
11 t/m 30	50
meer dan 30	20
totaal	N=403

Tabel 2 Oppervlakte schoolbibliotheek

Tabel 3 Aantal studieplaatsen

De beschikbare ruimte loopt uiteen van 8 tot 780 m², met een gemid-delde grootte van 108 m². De meest voorkomende omvang is 100 m², dat is bijna gelijk aan twee klaslokalen (zie tabel 2). Ongeveer de helft van de scholen heeft de beschikking over 11 tot en met 30 studie-plaatsen (zie tabel 3).

In 78 scholen (20%) wordt de schoolbibliotheek in het schoolwerkplan genoemd. De inhoud varieert van uitsluitend de vermelding van het voorkomen van een schoolbibliotheek tot een uitgebreide beschrijving van een groot aantal gebieden van de bibliotheek.

Budget

85% van de bibliotheken heeft een eigen budget. De wijze waarop dat is samengesteld varieert sterk. In tabel

4 is aangegeven in hoeverre men tevreden is met het budget. De ontevredenheid is het grootst over het beschikbare budget voor de automatisering en het personeel. De tevredenheid is het grootst over het beschikbare budget voor de informatiedragers, boeken, tijdschriften, kranten en overig materiaal.

%	personeel	boeken infodragers	tijdschriften/ kranten	overig materiaal	beheer	automati- serin g	overig
zeer ontevreden	16	6	6	6	5	18	10
ontevreden	27	22	22	18	17	23	9
neutraal	29	21	27	30	28	28	51
tevreden	22	43	39	39	43	24	26
zeer tevreden	5	9	6	7	7	7	5
totaal	N=275	N=355	N=342	N=325	N=321	N=291	N=167

Tabel 4 Tevredenheid over het budget

Personeel

66% van de personen die als feitelijk hoofd van de bibliotheek fungeren zijn vrouw. De gemiddelde leeftijd van het hoofd van de bibliotheek is 47 jaar. De leeftijdsopbouw is, vergeleken met het gemiddelde van de Nederlandse werkende bevolking, hoger (zie tabel 5.) Het lijkt erop dat dit wordt veroorzaakt doordat met name de instroming naar functies in de schoolbibliotheek vanuit het docentencorps plaatsvindt en niet vanuit de open arbeidsmarkt.

Het hoofd van de bibliotheek is gemiddeld tien jaar werkzaam in de schoolbibliotheek. 35% werkt er korter dan zes jaar, 33% tussen de zes en twaalf jaar en 32% meer dan elf jaar. 138 bibliothecarissen zijn lid van de LWSVO (Landelijke Werkgroep Schoolbibliothecarissen Voortgezet Onderwijs), zes van het NVB (Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen, Documentalisten en Literatuuronderzoekers), vijf personen zijn van beide lid. De deelname aan het onderzoek van LWSVO-leden was relatief hoog: 70%.

Tabel 5 Leefijd bibliothecarissen

44% van de scholen heeft een vaste bibliothecaris in dienst. In totaal heeft 87% daarvan één persoon als bibliothecaris aangesteld. Twintig uur is het gemiddeld aantal betaalde uren in de bibliotheek, met een minimum van een kwartier en een genoemd maximum van 52 uur. Ruim de helft van de scholen die deze vraag beantwoord heeft (N=309) geeft aan dat het totaal aantal medewerkers tussen 1 en 10 personen ligt (zie tabel 6). Het aantal uren dat door de gezamenlijke vrijwilligers wordt gewerkt is in tabel 7 weergegeven.

aantal	%
1 t/m 10	56
11 t/m 20	34
21 t/m 35	10
totaal	N=309

uren	%
1 t/m 10	20
11 t/m 20	23
21 t/m 30	25
31 t/m 40	11
41 t/m 162	21
totaal	N=269

Tabel 6 Aantal medewerkers

Tabel 7 Aantal uren vrijwilligers

Opleidingsniveau

Het algemene opleidingsniveau ligt hoog: 70% heeft een vorm van ho-ger onderwijs gevolgd (zie tabel 8). Ongeveer 1/3 van de bibliothecarissen heeft een bibliotheektechnische beroepsopleiding gevolgd.

Onder de categorie 'anders' worden ook de cursussen begrepen die zijn gevolgd (zie tabel 9).

opleidingsniveau	%
basisonderwijs	0
mbo	6
vo	21
hbo	38
wo	32
anders	3
totaal	N=386

Tabel 8 Opleidingsniveau

opleiding	%
GO	5
BDI	16
anders	16
geen	63
totaal	N=390

Tabel 9 Bibliotheektechnische opleiding

Collectie

De in de bibliotheken aanwezige informatiedragers zijn in tabel 10 weergegeven. De vier meest voorkomende zijn: boeken, tijdschriften, documentatiemappen en kranten. Alle andere 'moderne' informatiedragers worden in aanzienlijk minder bibliotheken aangetroffen.

informatiedrager	aanwezig in bibliotheek
boeken	349
tijdschriften	280
documentatiemappen	198
kranten	147
microcassettes	42
CD-ROM's	32
dia's	24
CD's	10
CD-I's	6
LP's	3
overig	34

Tabel 10 Voorkomen informatiedragers

Het aantal van deze vier soorten informatiedragers loopt zeer sterk uit-een (zie tabel 11). Bij boeken is de range van 100 tot 50000 exemplaren, tijdschriften van 1 tot 2850, documentatiemappen 1 tot 2100. Bij kranten loopt het aantal minder uiteen.

informatiedragers	minimum	maximum	gemiddeld	N	
boeken	100	50000	7659,86	349	280
tijdschriften	1	2850	54,25	198	147
documentatiemappen	1	2100	350,21		

kranten	1	5	1,95
---------	---	---	------

Tabel 11 Aantallen informatiedragers

Uitleningen

Van 311 scholen zijn de uitleenge-gevens bekend. Gemiddeld worden per jaar per school 6858 uitleen-handelingen verricht. Dat aantal loopt uiteen van 10 tot 45000 (zie tabel 12).

aantal	%
minder of gelijk aan 1500	20
1501 tot en met 4000	24
4001 tot en met 6500	16
6501 tot en met 10000	24
meer dan 10000	16
totaal	N= 311

Tabel 12 Aantal uitleningen per jaar

Het aantal leerlingen dat dagelijks op bezoek komt ligt tussen de 3 en 450, met een gemiddelde van 90 (zie tabel 13). Ongeveer 40% van de schoolbibliotheken is tussen de 21 en 30 uur per week geopend (zie tabel 14).

dagelijks bezoek	%
minder of gelijk aan 30	23
31 tot en met 50	20
51 tot en met 80	17
81 tot en met 140	21
meer dan 140	19
totaal	100

aantal uren	%
t/m 10 uur	25
10 - 20 uur	20
21 - 30 uur	40
31 - 40 uur	14
meer dan 40 uur	1
totaal	N=403

Tabel 13 Aantal bezoekende leerlingen

Tabel 14 Openingstijden

Bibliotheekinstructie

In 86% van de schoolbibliotheken wordt een of andere vorm van bibliotheekinstructie gegeven. In bijna 60% betreft dat een rondleiding door een medewerker van de bibliotheek (zie tabel 15).

soort instructie	%	aantal
rondleiding medewerker bibliotheek	59	239 174
les/lezing medewerker bibliotheek	43	135
rondleiding door docent	33	131
opdracht in kader les door docent	33	85

schriftelijke voorlichting	22	20
anders	4	

Tabel 15 Werkvorm bibliotheekinstructie

Samenwerking binnen school

In 26% van de scholen wordt de bibliothecaris niet betrokken bij nieuw ontwikkelingen in het onderwijs. In bijna 60% gebeurt dit op een informele wijze, in 16% van de scholen gebeurt dit op een formele, gestructureerde wijze.

In 80% van de scholen wordt de bibliotheek gebruikt voor klasbezoeken voor het maken van opdrachten, projecten, werkstukken of van literatuurlijsten. In tabel 16 is aangegeven hoe vaak tijdens de lessen opdrachten worden gegeven die in de bibliotheek moeten worden uitgevoerd. De vakken maken het meest frequent gebruik van de bibliotheek.

vak	nooit	zelden	soms	zeer vaak	N
talen	11	18	41	30	387
bèta	57	28	14	1	373
mens/maatschappij	15	22	49	14	381
cultureel/kunstzinnig	23	24	42	11	384
beroepsgericht	60	21	15	4	322

Tabel 16 Opdrachten in de schoolbibliotheek uit te voeren

Externe samenwerking

In tabel 17 is de samenwerking met externe organisaties weergegeven. De plaatselijke openbare bibliotheek en de boekhandel worden door bijna de helft van de schoolbibliotheken genoemd.

organisatie	%	N
plaatselijke openbare bibliotheek	47	190
provinciale bibliotheekcentrale	24	96
school-, advies- en begeleidingsdienst	2	8
boekhandel	45	180

andere

11

44

Tabel 17 Samenwerking met externe organisaties

Conclusie

Het onderzoeksmateriaal laat zien dat er een enorme variatie is in de verschijningsvorm van de schoolbibliotheek. Naast een bibliotheek met een jaarlijks budget van f 150,- per jaar, een bibliothecaris van boven de 65 jaar, met vijftig boeken die één uur per week is geopend, is een bibliotheek denkbaar die over een budget van f 50.000,- beschikt, drie bibliothecarissen heeft én meer dan tien vrijwilligers, 50000 boeken bevat en veertig uur open is. Door de onsamenhangendheid van de verschillende factoren is waarschijnlijk de grote onbekende variabele de bibliothecaris. Het is het enthousiasme van deze persoon en diens medewerkers, waar in de regel het functioneren van de schoolbibliotheek van afhangt. Dus het succes van de bibliotheek is maakbaar.

3 NIEUWE VENSTERS IN DE SCHOOLMUREN:

- externe informatiebronnen voor leerlingen en docenten -

Marten Knip

Publiek Wetenschap Techniek

Jong Publiek, Wetenschap en Techniek

In een kennisintensief land als Nederland spelen wetenschap en tech-niek een cruciale rol. De ontwikkeling op die terreinen, ten dienste van de samenleving, moet gedragen worden door brede lagen van de bevolking. Voorlichting over wetenschap en techniek heeft tot doel om zoveel mogelijk mensen deel te laten hebben aan de kennis die weten-schappelijk onderzoek oplevert. Publiek Wetenschap Techniek (PWT) vervult in die voorlichting een centrale, coördinerende, stimulerende en vernieuwende rol ten aanzien van de vele bestaande voorlichtings instanties. De meeste daarvan richten zich op jongeren. Zoals de Wetenschap & Techniek Week met zijn scholierenmanifestaties op uni-versiteiten en hogescholen en met zijn Wetenschapsdag, de Ontdek-hoek in Rotterdam en Den Bosch, waar kinderen van vier tot tien jaar spelenderwijs kennismaken met techniek, Technika tien dat in vele plaatselijke clubs meisjes van tien tot twaalf jaar technische activiteiten biedt en Jeugd en Techniek (JeT), dat hetzelfde doet voor jongens én meisjes van tien tot veertien jaar.

Waarom zijn jongeren in dit domein zo'n belangrijke doelgroep? Zij hebben nog niet zulke vaststaande meningen, verwachtingen, attitudes en leefstijlen en staan meer dan (veel) ouderen open voor nieuwe informatie. Bovendien brengen zij vanaf hun vierde een groot deel van hun tijd door in een gestructureerde leeromgeving: de school.

Daarom leggen de meeste voorlichtingsactiviteiten voor jongeren van vier tot achttien jaar verbanden met de leerstof. Als het lespakketten betreft, is die verbinding heel direct. De activiteiten van techniekclubs en dergelijke zijn wat indirecter verbonden met hetgeen de school biedt, omdat basisscholen weinig aan techniek doen en omdat de lessen op scholen voor voortgezet onderwijs vaak niet ingaan op actuele ontwikkelingen in en toepassingen van wetenschap en tech-niek. Dat is overigens verbeterd sinds de invoering van het vak tech-niek in de basisvorming.

De nieuwe opzet van de tweede fase van het voortgezet onderwijs zal leiden tot een vervaging van de grens tussen leren op school en daar-buiten. De leerlingen zullen, geadviseerd en begeleid door hun leraren, zelf op zoek gaan naar informatie. Daarvoor kunnen zij de schoolbibliotheek, straks mediatheek, raadplegen, maar ook bronnen als bibliotheken en musea. Deze bronnen zullen zich, evenals de genoemde voorlichtingsinstanties, hierop moeten voorbereiden. Ook ten aanzien van de informatie- en communicatietechnologie.

Elektronische proeftuin

De snelle ontwikkelingen in de elektronische informatievoorziening zo-als Internet, on-line-verbindingen met databanken, CD-ROM en CD-I dwingen iedereen die informatie wil overdragen aan het publiek tot een omschakeling naar 'vraaggestuurde communicatie'.

Immers, of het nu reclame en marketing of informatie over wetenschap en techniek betreft, de nieuwe media bieden de (vroegere) ontvanger de mogelijkheid om zelf zijn vraag naar informatie te sturen. Instanties als PWT begeven zich dus op een vraaggestuurde communicatiemarkt, waarin wij geen 'take it or leave it' informatie-aanbod meer kunnen doen. Dit proces is vooral het gevolg van een interactie tussen maatschappelijke ontwikkelingen en technische vooruitgang: enerzijds de toenemende mondigheid en individualisering van de consument en anderzijds het volwassen worden van interactieve technieken die één-op-één-communicatie mogelijk maken.

Op de doelgroep jongeren van twaalf tot achttien jaar werkt deze ontwikkeling sterk in. Helaas is er nog weinig bekend over de manieren waarop jongeren hun informatie zoeken en hoe hun communicatiepatronen er uitzien. Hoe zij de elektronische media (zullen) gebruiken is moeilijk te voorspellen.

Daarom is PWT begin 1995 samen met een aantal bedrijven en instellingen (onder andere ANWB) partner geworden in een 'elektronische proeftuin' die in Almere door Bureau DST is opgezet onder de naam CROZZ. Hierin wordt samengewerkt met het voortgezet onderwijs, de openbare bibliotheek, de gemeente en het lokale bedrijfsleven. Ook de Stichting Leerplan Ontwikkeling SLO is erbij betrokken, evenals (op ter-mijn) een of meer landelijke pedagogische centra.

PWT, als intermediaire organisatie bij uitstek, wil zich met de gegevens die dit project oplevert voorbereiden op de vraagstukken waarvoor informatieleveranciers als educatieve uitgeverij, musea en scholen zich gesteld

zien in een vraaggestuurde communicatiemarkt. Die vraagstukken omvatten de wijze waarop het aanbod moet worden gestructureerd en hoe de afnemer er zijn weg in vindt.

De oplossing van deze vraagstukken is voor alle informatieleveranciers vergelijkbaar. Het aanbod moet *modulair* zijn en een gebruikersvriendelijke zoekstructuur hebben om de afnemer precies dat te laten vinden wat bij hem of bij zijn vraag past: de *vindstructuur* in het modulaire informatie-aanbod.

Modulair denken is echter heel lastig. Informatieleveranciers zijn het niet gewend. Educatieve uitgevers ontwikkelen een methode van begin tot eind, langs een voor de auteur en uitgever logische lijn. Voorlichtingsorganisaties zijn gewend hun boodschap zelf te bepalen zonder rekening te houden met die van anderen; de boodschap heeft een duidelijke kop en staart. In het onderwijs wordt een lesprogramma gedurende het schooljaar door de docent bepaald langs een voor hem logische lijn: hij overziet het hele proces van begin tot eind.

In tegenstelling tot deze werkwijzen zijn modules op zichzelf staande didactische eenheden die door de gebruiker worden geselecteerd en in een voor hem logische volgorde kunnen worden geplaatst. Hij is niet gehouden aan de logische volgorde van de aanbieder. De voordelen zijn dat de losse modules veel sneller, makkelijker en dus goedkoper kunnen worden geactualiseerd. Maatwerk levert meer op en 'waste' wordt voorkomen.

Aangezien er nu al een teveel aan leerstof en informatie is, zal er een gigantisch aanbod aan modules ontstaan dat de vraag vele malen overtreft. Het zoeken naar de juiste modules wordt dus een tijdrovende klus, zeker als de gebruiker niet precies weet wat hij zoekt. Een vindstructuur schakelt de nadelen van zoeken uit (verdwalen, frustraties, gebrek aan overzicht, afleiding), maar behoudt de voordelen van zoeken (inspiratie, ontdekkingen, verrassingen). Dat geldt zowel voor jongeren als voor ouderen.

Een goede zoekstructuur (in feite aanbodgestuurd) levert de gebruiker modules en informatie die uitstekend bij hem (zouden kunnen) passen. Een vindstructuur (vraaggestuurd) levert de gebruiker precies die modules en informatie die hij nodig heeft.

Momenteel wordt voor CROZZ een interface ontwikkeld met elementen die 'op maat' kunnen worden gemaakt, afhankelijk van de wens van de gebruikers (jongeren van twaalf tot achttien jaar). Alle gegeven instellingen, interessen enzovoort worden opgeslagen. Elke keer als de gebruiker 'inlogt', zullen deze preferente opties worden geactiveerd. Het resultaat is een voor alle gebruikers gelijke functionaliteit en een

indivi-dueel gerichte presentatie naar inhoud en vorm. De mate waarin de interface zelflerend zal zijn, is bepalend voor de aantrekkelijkheid en de effectiviteit. Elke gebruiker maakt en onderhoudt een 'Persoonlijke Vind Structuur'.

CROZZ wordt een gesloten netwerkomgeving, gerelateerd aan Internet, maar met geregistreerde abonnees. Het wordt daarmee een doelgroep-kanaal waarlangs PWT en andere voorlichtingsinstanties jongeren ge-garandeerd zullen kunnen bereiken.

Een van de activiteiten die hiervoor in aanmerking komen, is de *PWT-agenda*, die wekelijks op papier uitkomt en sinds kort deel uitmaakt van de elektronische 'Agenda van Nederland'. Jongeren zullen hierin popu-lair-wetenschappelijke evenementen vinden die aansluiten bij hun per-soonlijk interesseprofiel. Daarnaast zal PWT de 'Onderwijsgids Musea', een gids voor het onderwijs met het educatieve aanbod van musea, mogelijk inbrengen in CROZZ. Hieronder wordt de relatie tussen musea en het onderwijs, in het bijzonder de tweede fase voortgezet onderwijs, verder uitgewerkt.

Musea, jongeren en onderwijs

Scholieren tussen de veertien en zeventien jaar komen in het algemeen niet uit zichzelf naar een museum. Als ze op een basisschool hebben gezeten die museumbezoek op het programma had staan (veel scholen doen daar overigens niet aan), zijn ze er in dat verband geweest. Mis-schien ook zijn ze er met de eerste of tweede klas van hun mavo/havo of vwo-school geweest (hogere klassen gaan vaak niet meer). Dat lijkt meer een probleem voor de musea dan voor de scholen. Musea probe-ren zich steeds aantrekkelijker te maken voor het publiek, zeker voor jongeren ouder dan twaalf jaar. Dat lukt maar ten dele. Weliswaar groeit het museumbezoek, maar dat komt vooral doordat hoger opge-leiden met hun (jonge) kinderen vaker naar het museum gaan, gelokt door de steeds leukere en interactievere tentoonstellingen.

Het blijft moeilijk voor musea om hun drempels voor een echt breed pu-bliek weg te nemen. Zij blijven dat proberen, maar zij richten zich daar-naast op een vergroting van het aantal scholen dat hen wil bezoeken. Meer kinderen die niet vanuit hun milieu kennismaken met musea, doen dit dan wel in schoolverband. Later komen zij misschien terug met hún kinderen. Musea denken hiermee op lange termijn. Het ontbreekt scho-len echter aan een overzicht van het museale aanbod in hun omgeving en daarbuiten. Ze worden daardoor niet gestimuleerd tot een bezoek.

Aan museumzijde ziet het onderwijsaanbod eruit als een 'doos vol moertjes, schroefjes en veertjes' (Ruud Emous van Educaplan, SLO op een conferentie in januari 1996 van de *Initiatiefgroep Musea en Onder-wijs*).

PWT brengt, ondersteund en geadviseerd door de Initiatiefgroep, in juni 1996 een gids uit waarin het educatieve aanbod van musea is opgenomen, met heldere en eenduidige gegevens, gerangschikt naar regio. De gids wordt op diskette aangeboden aan het basis- en voortgezet onderwijs.

Bij de inventarisatie van het educatieve museale aanbod wordt duidelijk, dat de museumwereld nog niet gereed is voor een rol in het studie-huis van de tweede fase, vanaf het schooljaar 1998-'99. Kunstmusea en musea voor wetenschap en techniek ontvangen weliswaar veel schoolklassen (waaronder die uit het voortgezet onderwijs), maar zij zijn nog lang niet op een 'natuurlijke' manier in het onderwijs ingepast. Sommige musea willen dat ook helemaal niet. Vooral kunstmusea vinden dat kunst voor zichzelf spreekt en dat de school zelf voor eventuele uitleg moet zorgen. Wetenschap- en techniekmusea zijn vaak klein, hebben een budget dat geen educatief programma toelaat. Men stelt de collectie tentoon, zet goede exposities op, maar kan geen geld en mankracht inzetten voor begeleiding van de kinderen.

Het lijkt er dus op, dat de leerlingen die straks vanuit het studiehuis hun informatie buiten de school gaan zoeken, weinig aan het museum zullen hebben. Er zijn echter wel museale educatieve activiteiten die te transformeren zijn tot projecten, waarbij musea een toegankelijke, gevarieerde kennisbron gaan vormen voor de tweede fase. Een goed voorbeeld is het volgende. Het Universiteitsmuseum Utrecht (U.M.) is al vanaf zijn ontstaan (1936) actief met incidentele educatieve projecten. Met het Jeugdlab is in 1991 een permanente activiteit gestart voor scholieren van acht tot veertien jaar. Het U.M., tevens lid van de Initiatiefgroep Musea en Onderwijs, acht nu de tijd rijp om musea en onderwijsinstellingen nader tot elkaar te brengen. Onderwijskundige vernieuwingen (basisvorming, kerndoelen, vakkenintegratie en leerhuis-gedachte) en nieuwe museologische inzichten (interactie, verhalend ontwerpen, drama, living history) bieden samenwerking nu een grotere kans van slagen. Het U.M. zal in zijn grotere behuizing in het Museum-kwartier in Utrecht zijn infrastructuur, collecties en expertise ter beschikking stellen aan de Utrechtse Hogescholen met een docenten-opleiding. Het museum wordt een laboratorium voor leraren om het curriculum te ontwikkelen. Een groep aankomende en zich bijscholende docenten werkt in het museum aan de ontwikkeling en evaluatie van educatieve onderwerpen voor leerlingen uit basis- en voortgezet onderwijs. Zij zorgen voor de instroom van groepen en voor de begeleiding. Frans Smolders, hoofd Presentaties van het U.M. streeft ernaar dat bezoeken aan het Jeugdlab II uiteindelijk een vaste plek krijgen in de jaarprogramma's van beide groepen gebruikers. De komende drie jaar zal dit museale onderwijslaboratorium worden beproefd.

Het U.M. bestudeert tevens een aantal mogelijkheden om (een deel van) haar collectie te laten gebruiken in het afstandsonderwijs zoals de Open Universiteit dat biedt. Dat onderwijs steunt voornamelijk op

schriftelijke en elektronische leermiddelen die de cursist in zijn eigen tempo kan verwerken. Hij mist echter het contact met reële, tastbare objecten. De cursus 'Geologie rondom plaattektoniek' van de Open Universiteit biedt een elektronisch interactief programma met tekst, beeld en geluid. Het U.M. kan de cursisten nu de mogelijkheid bieden om de op het scherm behandelde gesteentes en fossielen ook 'in het echt' te zien en te onderzoeken. Bovendien kan een Open Depot van gesteentemonsters, slijppreparaten en fossielen voor cursisten inspire-rend werken bij het omgaan met de leerstof. Het is heel goed voorstelbaar dat deze mogelijkheden later ook worden geopend voor leerlingen in de tweede fase voortgezet onderwijs, met een voorbeeldwerking naar andere musea.

Voor de leraar, straks veel meer begeleider en adviseur van de leerlingen, kan dat een reden zijn om van houding te veranderen. Waar hij nu vaak zegt geen tijd te hebben om met zijn leerlingen naar een museum te gaan, kan hij straks zijn programma mede afwerken met behulp van een museum. Leerlingen zullen in de eerste plaats zelf moeten kunnen bepalen of zij van een museale collectie of documentatie gebruik willen maken. De schoolmediatheek zal daarom ook gegevens over het museale aanbod moeten bevatten. Leerlingen en docenten zullen de musea bovendien elektronisch moeten kunnen raadplegen (Internet, CD-ROM).

Om die situatie te bereiken moet er nog veel gebeuren. In de eerste plaats aan de communicatie tussen musea en onderwijsinstellingen (scholen en lerarenopleidingen). Musea moeten zich verdiepen in de ontwikkelingen in het onderwijs en scholen moeten weten wat een museum aan materiaal in huis heeft en wat ermee gedaan kan worden. Pas dan zal het museum school maken.

Deel 2

ERVARINGEN VAN SCHOLEN EN BIBLIOTHEKEN

4 EEN SCHOOL VAN DE BOVENSTE PLANK?

Hanneke Göbbels

Stadsbibliotheek Maastricht

Greet Stolwijk

Euro-College Maastricht

Euro-College

Het Euro-College Maastricht is een jonge openbare scholengemeenschap voor mavo, havo en vwo. Aan de start in 1991 was een vernieuwingsopdracht van het Bevoegd Gezag verbonden. Deze vernieuwing heeft geleid tot een school met een eigen gezicht op het gebied van onderwijs en begeleiding.

De school geniet sinds de start een sterke belangstelling dankzij dit leerlinggericht, vernieuwend onderwijs, dat zijn neerslag vindt in de volgende doelen: zelfstandig leren, zelfstandig leren kiezen en het scheppen van een veilig en kindvriendelijk werkklimaat.

Het leerlingenaantal steeg van 600 in 1991-'92 naar ruim 900 in 1996-'97. In 1998 zal de school een nieuw gebouw betrekken, dat architectonisch wordt aangepast aan de studiehuisgedachte.

Onderwijsleercentrum

In februari 1995 werd in samenwerking met de hbo-opleiding Bibliotheek en Documentaire Informatie

(BDI, Hogeschool Maastricht) een onderzoek gestart dat antwoord moest geven op de vraag: "Hoe ziet een informatievoorziening voor de basisvorming en tweede fase eruit, aangepast aan de schooldoelen van het Euro-College?"

Het onderzoek resulteerde in drie rapporten, die vanuit een visie op studie-ondersteuning en informatievoorziening voor het voortgezet on-derwijs de praktische invulling verhelderden:

- van concept Open Leren naar Open Voortgezet Onderwijs: een be-schouwing over voorwaarden en criteria ten aanzien van het onder-wijsleercentrum;
- rapport ten behoeve van de inrichting van een onderwijsleercentrum op het Euro-College Maastricht;
- adviesrapport Informatienetwerk voor scholen voor het Voortgezet Onderwijs in Maastricht.

De schoolmediatheek wordt dus een onderwijsleercentrum: een studie-landschap/open leerplaats voor het vo:

- leerlingen en personeel kunnen er informatie (in elke denkbare vorm) raadplegen;
- er zijn mogelijkheden (PC's) om deze informatie ter plekke te verwerken;
- er kan studievoortgangstoetsing en zelftoetsing plaatsvinden;
- er is ondersteuning/begeleiding aanwezig van (vak)docenten, voor di-dactische en methodische ondersteuning van het (zelfstandig) leren;
- leerlingen kunnen er getraind worden in de mogelijkheden en het gebruik van nieuwe communicatie- en informatietechnologieën;
- bij de beheerder kan informatie worden ingewonnen over interne en externe informatiebronnen en hulpmiddelen;
- de activiteiten kunnen er individueel en/of groepsgewijs plaatsvinden.

Het onderwijsleercentrum is een gebruikersvriendelijke, laagdrempelige, multi-functionele en multi-mediale ruimte waar leerlingen méér en andere mogelijkheden krijgen om te leren, te oefenen, om begeleid te worden. De invulling gebeurt vanuit een visie op onderwijs: het zelf-standig leren, het zelfstandig leren kiezen, eigen verantwoordelijkheid van de leerling in het leerproces. De behoefte en daardoor ook het aan-bod aan informatie zal veranderen, mede door verschillende werkvor-men en leerstijlen. Dit heeft uiter-aard consequenties voor de inhoud en vorm van de collectie, het gebruik, de organisatie, begeleiding etcetera. Elke school zal daarin zijn eigen keuzes maken.

In de loop van het onderzoek bleek dat een school voor voortgezet onderwijs de invulling van een goede informatievoorziening onmogelijk alleen kan bewerkstelligen. Een financiële kwestie. Wij gingen naden-ken

over de mogelijkheden die lokaal en regionaal aanwezig zijn. Samenwerking werd nagestreefd met instanties die dienstverlening aanbieden en expertise hebben ten aanzien van informatie en informatienetwerken. En daarom werd in het voorjaar van 1995 onder andere contact gezocht met de Stadsbibliotheek Maastricht.

Samenwerking Stadsbibliotheek Maastricht

De eerste oriënterende gesprekken werden op beleidsniveau gevoerd. Als uitgangspunt diende bovengenoemd Adviesrapport. Al snel bleek dat samenwerking een meerwaarde zou betekenen voor beide partijen. Intussen werd ook duidelijk dat zowel de Stadsbibliotheek Maastricht als het Euro-College in 1998 een nieuwe lokatie zullen betrekken. Het feit dat beide nieuwbouwen zeer dicht in elkaars nabijheid liggen is een prettige bijkomstigheid en biedt ongekende perspectieven voor een functionele samenwerking.

De mogelijkheden liggen onder andere op het gebied van facilitaire innovatie. Op het Euro-College wordt de onderwijsvernieuwing doorge-trokken naar de studie-ondersteuning. Daarbij wordt uitgegaan van de zelfstandigheid van leerlingen en de verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces. Dit heeft uiteraard consequenties voor de hele school: een andere organisatie, andere functies, een ander gebruik. Een gedeelte van het leerproces vindt buiten de school plaats. Voorwaarde voor een onderwijs-/informatienetwerk is dat het gerealiseerd moet worden vanuit het onderwijs, ingebed moet zijn in het onderwijs en de onderwijsvisie: voor leerlingen, vanuit de leerprogramma's door deskundigen uit het onderwijs en in samenwerking met externe deskundigen. De functies en dienstverlening van de Stadsbibliotheek worden steeds uitgebreider. De openbare bibliotheek wordt een eigentijds informatie-centrum. Met het oog op het vo zou gedacht kunnen worden aan een studiezaal-functie voor leerlingen. Leerlingen kunnen er studeren met behulp van media in de bibliotheek, docenten kunnen er begeleiden, geautomatiseerde informatieverwerking is ter plekke mogelijk.

Door een gezamenlijke aanpak zullen we optimaal gebruik kunnen ma-ken van de lokale mogelijkheden, mede met behulp van communicatie- en informatietechnologie. De samenwerking zou in zijn meest ultieme vorm moeten leiden tot het ontwikkelen, implementeren en evalueren van een Lokaal Informatienetwerk Voortgezet Onderwijs Maastricht.

Pilot

Het Euro-College en de Stadsbibliotheek besloten een gezamenlijke pilot te starten voor een periode van twee jaar. Het einddoel staat relatief open. De invulling van een netwerk kan vandaag een geheel andere zijn dan over twee jaar. Kleinschaligheid en fasering zijn de kernbegrippen. Wij wilden proberen om de kansen die er nu zijn te benutten, te implementeren en te evalueren. Bij positieve bevindingen wordt de volgende

(functionele) stap gezet. Eigenlijk zijn het allemaal kleine pilots op zich, waar bij elke stap knelpunten en structurele belemmeringen overwonnen moeten worden: binnen en tussen de organisaties, financieel, auteursrechterlijk, etcetera.

Het belangrijkste facet van een netwerk, en misschien ook het eenvoudigst te realiseren, was een kijkfunctie in de catalogus van de Stadsbibliotheek. Daaraan werd, ten behoeve van de klantvriendelijkheid, meteen de mogelijkheid gekoppeld om boeken te reserveren. Er werd een werkgroep samengesteld, met deskundigen van beide partijen. De leden van de werkgroep verzorgden waar nodig binnen de eigen organisatie de contacten naar directie en andere afdelingen. De werkgroep had, tot de kijkfunctie gerealiseerd was, regelmatig onderling contact. Een automatiseringsexpert van de Stadsbibliotheek maakte de communicatiesoftware geschikt en realiseerde de verbinding uiteindelijk samen met de systeembeheerder van het Euro-College. Het realiseren van een inbelmogelijkheid in het automatiseringssysteem (GEAC) is technisch betrekkelijk eenvoudig te realiseren. Bovendien is een aantal bestanden zoals ledenadministratie en financiële administratie eenvoudig af te schermen.

Ledenpassen

De leerlingen van havo 4 en 5 en vwo 4 en 5 krijgen allemaal een gratis ledenpas; ook als ze achttien jaar zijn. (De Stadsbibliotheek is gratis voor jeugdleden tot en met zeventien jaar.) De schoolleiding heeft ervoor gezorgd dat de ouders van het voornemen om alle leerlingen een gratis ledenpas te verstrekken op de hoogte zijn. De leerlinggegevens werden verstrekt aan derden. Daarvoor moeten ouders/verzorgers hun toestemming verlenen. De leerlingen hebben dezelfde rechten en plichten als reguliere leners. Met deze ledenpas kunnen de leerlingen alle materialen van de Stadsbibliotheek lenen, in principe in alle vestigingen van de Stadsbibliotheek.

Collectie

Alle collectie-onderdelen worden ter beschikking gesteld. Deze zullen beslist niet alleen voor studie gebruikt worden. De Stadsbibliotheek ziet het verstrekken van deze samenwerking ook als promotie van het bibliotheekwerk.

Mogelijkheden

Klein beginnen houdt voor de Stadsbibliotheek in dat voorlopig alleen gebruik gemaakt kan worden van de 'kijk-functie' in de catalogus. De informatie-deskundige van het Euro-college krijgt daar door middel van een terminal de mogelijkheid voor. De informatie-deskundige is de spil in het geheel. Vindt zij samen met de betreffende leerling een of meerdere titels die beantwoorden aan de vraag, dan kan deze titel gereserveerd

worden vanaf het scherm in het Euro-College. Het reserveren van titels wordt voorlopig alleen mogelijk gemaakt in de collectie van de Centrale. Indien het boek niet aanwezig is, volgt de normale reserve-ringsprocedure. Nadat het betreffende boek ingeleverd is, krijgt de leerling via de post bericht dat het boek afgehaald kan worden. Staat het boek op de plank dan zal er voor de bibliotheek een ingewikkelder procedure plaats vinden. Op dat moment zal telefonisch contact gelegd moeten worden om de betreffende titel uit de kast te halen en apart te leggen voor de leerling. Intern zal dit enige aanpassing van bestaande procedures vragen.

Meetpunten

Het ligt in de planning om hiervoor de zomerperiode verder uitvoering aan te geven. Voor de leerlingen en voor de medewerkers van de bibliotheek breekt dan een rustiger periode aan. Kinderziektes kunnen wij dan al uit de ontwikkelde procedures halen. Bovendien hebben beide partijen dan tijd om aan elkaar en aan elkaars werkmethode te wennen. Als het nieuwe schooljaar (1996-'97) dan van start gaat zijn procedures voldoende op elkaar afgestemd.

Van belang is te weten hoeveel gebruik gemaakt gaat worden van deze voorziening. Dus hoeveel leerlingen daadwerkelijk lenen; niet alleen materialen laten reserveren, maar ze ook daadwerkelijk ophalen. Overigens moeten de gebruikelijke reserveringskosten (f1,-) ook betaald worden. Een interessant gegeven voor de bibliotheek kan ook zijn of leerlingen achteraf méér in de bibliotheek ontdekt hebben. Biedt de bibliotheek een middelbare scholier inderdaad zoveel mogelijkheden als wij bibliothecarissen denken. De verwachting is dat de reserveringen zich vooralsnog zullen toespitsen op de 'lijstboeken'. Voor de bibliotheek is het van belang te weten hoe groot het beslag op de collectie is dat één school kan leggen.

Financiën

Over financiën zijn geen nadere afspraken gemaakt. Nadere uitwerking van het project zal hier ook duidelijkheid in moeten brengen. De pilot wordt niet gefinancierd met behulp van externe geldstromen.

Toekomst

Mochten de kijk-mogelijkheid en de mogelijkheid tot reserveren slagen, dan breiden de Stadsbibliotheek en het Euro-College de samenwerking verder uit. De eerste gedachten gaan dan uit naar de beschikbaarstelling van de uittrekselcollectie. Daar zullen weer andere mogelijkheden en moeilijkheden aan vast zitten.

In een verdere toekomst is het streven om niet alleen de informatiedeskundige van het Euro-College, maar ook personeel (inclusief docenten) en leerlingen de mogelijkheid te bieden de catalogus van de

Stadsbibliotheek te raadplegen. Daarnaast zal onderzocht worden of ook in IHOL-verband een kijk-optie gerealiseerd kan worden in de regionale catalogus. IHOL is het Informatieproject Hoger Onderwijs Limburg. Binnen dit kader is het onder andere mogelijk de catalogus van de universiteit Limburg en van instellingen voor hoger beroepsonderwijs te raadplegen. Gezien de huidige elektronische communicatiemogelijkheden zijn er in de toekomst nog vele vormen van samenwerking mogelijk, zoals het beschikbaar stellen van eindgebruikers diensten (bijvoorbeeld krantenbank, tijdschriftenbank) en CD-ROM's.

Meerwaarde pilot

De meerwaarde voor het onderwijs is:

- grotere variatie aan leermiddelen (essentieel voor zelfstandig leren);
- beperkte collectie (naslagwerken) boeken geeft budgettaire ruimte voor andere ontwikkelingen;
- mogelijkheid benutten expertise en dienstverlening van professionals;
- Communicatie- en Informatietechnologie (CIT) wordt gebruikt als gereedschap, niet als object.

De Stadsbibliotheek kan de doelgroep voortgezet onderwijs beter bereiden en begeleiden. Beide instellingen samen leiden leerlingen op tot goede informatiegebruikers. Collecties kunnen beter worden afgestemd op vraag en aanbod. Leerlingen beheersen kennis en vaardigheden om met informatie en CIT te werken. Ze leren informatie te zoeken, te verwerven, te selecteren en te wegen (waardeoordeel) en te verwerken. Dat is niet alleen in de tweede fase belangrijk, maar ook in een vervolgstudie of beroepspraktijk. De pilot verschaft scholen en Openbare Bibliotheken de nodige expertise. Verder ligt het in de bedoeling om op termijn een informatie-netwerk voor het gehele vo in Maastricht te realiseren. Evaluatie is gezien het korte tijdsbestek nog niet mogelijk. De reacties zijn zeer positief: leerlingen en personeel van het Euro-College hebben enthousiast gereageerd, personeel van de Stadsbibliotheek eveneens!

5 MET VALLEN EN OPSTAAN

Petra Hoogerkamp

Biblioservice Gelderland

Eef van der Vliet

Biblioservice Gelderland

Met vallen en opstaan, dat was zeker het geval de afgelopen jaren. In de volgende inleiding willen wij u graag (in kort bestek - maakt u zich niet ongerust) iets vertellen over al of niet geslaagde samenwerkings-momenten met scholen voor vo in Gelderland. Belangrijk zijn daarbij de conclusies, die je kunt trekken uit die contacten. Conclusies, die wat mij betreft meer gaan over de manieren waarop je samenwerkt dan over de inhoud van de samenwerking.

We gaan uit van de organisatie van het bibliotheekwerk in Gelderland en over de relaties met het onderwijs in het algemeen. We besluiten met een overzicht van de plannen om mee te helpen de informatievoor-ziening in het vernieuwde vo op elektronische voet te schoeien:

In een samenwerkingsverband tussen Biblioservice Gelderland, de Hogeschool Gelderland, enkele scholen voor voortgezet onderwijs en openbare bibliotheken gaan we vanuit onderwijsinhoudelijke en bibliothecaire invalshoek het vergaren van informatie en deze transformeren tot kennis door leerlingen gestalte geven binnen de kaders van de studiehuis-formule.

Dat is een hele mondvol en we moeten het nog maar zien waar te maken. De organisaties zijn echter vol goede moed en met de ervaring uit het nabije verleden in het achterhoofd zijn de vooruitzichten zeker niet slecht te noemen.

Biblioservice Gelderland is de nieuwe naam van de voormalige Provinciale Bibliotheekcentrale Gelderland; de bedrijfsculturele veranderingen achter deze naamsverandering zijn ingrijpend, maar vallen buiten het bestek van deze bijdrage. Wij werken bij Biblioservice Gelderland in de afdeling Groepsgerichte Dienstverlening, die bibliothecaire ondersteuning biedt aan ongeveer 1200 scholen en ± 400 instellingen.

Het schoolmediatheekwerk in Gelderland is voor het overgrote deel door de lokale openbare bibliotheken uitbesteed aan Biblioservice Gelderland - er zijn nog drie van de circa honderd bibliotheken, die hun eigen schoolbibliotheekwerk uitvoeren.

De verhoudingen tussen onderwijs en bibliotheek in Gelderland zijn over het algemeen goed te noemen en wijken niet af van wat gebruikelijk is in Nederland. Veel en gevarieerde dienstverlening aan het basisonderwijs, terwijl de dienstverlening naar het voortgezet onderwijs daarbij duidelijk achterblijft. Over de oorzaken van dat verschil komen we straks nog te spreken.

Zoals gezegd wordt het overgrote deel van het schoolbibliotheekwerk door Biblioservice Gelderland uitgevoerd. Twee hoofdproducten: media en advisering en dat in allerlei vormen en met diverse inhoud.

Behalve de individuele contacten met de scholen is er ook geïnstitutionaliseerd overleg. De PAS (Provinciale Adviesgroep voor het School-mediatheekwerk) werd ingesteld door de Gelderse Bibliotheekraad en heeft als leden onder andere leerkrachten en directies van diverse schoolsoorten, schoolbibliothecarissen, schooladviesdiensten en de inspectie basisonderwijs. Daarnaast is er het Gelders SBD-overleg, waarin (school)bibliothecarissen van een aantal openbare bibliotheken zitting hebben. Tenslotte zijn er twee kringen van niet-professionele school-bibliotheekmedewerkers uit het vo, die enkele keren per jaar met medewerkers van Biblioservice Gelderland samenkomen.

Uiteraard zijn er daarnaast nog andere overlegvormen, zoals de kringen van leden van de LWSVO (Landelijke Werkgroep Schoolbibliothecarissen Voortgezet Onderwijs), maar daar heeft Biblioservice Gelderland formeel geen binding mee.

Op een aantal manieren heeft Biblioservice Gelderland de afgelopen jaren geprobeerd dienstverlening op te zetten voor het vo. Inderdaad, u raadt het: met vallen en opstaan. Enkele voorbeelden, waar we lering uit kunnen trekken.

PAS-onderzoek

Een onderzoek door de Provinciale Adviesgroep naar de gewenste bibliothecaire dienstverlening aan het vo. Het onderzoek richtte zich op zaken als media (en de ontsluiting daarvan), ruimte, financiën, personeel, organisatie, onderwijskundige aspecten. De antwoorden gaven uiteraard de individuele situaties weer; algemeen kwam echter naar voren, dat er problemen waren bij de juiste mediavoorziening en vooral bij het onderwijskundig integreren van de schoolbibliotheek. Of de antwoorden nu gegeven werden door een

docent of een schoolbiblio-thecaris, het kwam telkens weer neer op het feit dat de gemiddelde docent niet direct het didactisch rendement ziet van het integreren in de lessen van de mogelijkheden die de schoolmediatheek biedt.

Ligt het probleem nu bij het gebrek aan (inhoudelijke kennis van) media, of is een tekort aan inzicht in het gebruik van media in de les-praktijk de kern van de problematiek? Of is het moeilijk de extra inspanning op te brengen naast alle andere inspanningen die van veel docenten gevraagd wordt?

Aanbod dienstverlening

Naar aanleiding van het PAS-onderzoek werd een aanbod van dienst-verlening gedaan aan het vo. Uit de reacties op dat aanbod bleek, dat we toch nog inschattingfouten hadden gemaakt, omdat op sommige producten anders werd gereageerd dan we hadden gedacht.

• Huurcollecties

De collecties van Bibloservice Gelderland (media in eerste instantie aangeschaft ten behoeve van openbare bibliotheken) bleken voor een aanzienlijk deel niet de inhoudelijke vraag van de scholen te dekken. Aangezien het de filosofie van de subsidiegever is, dat media alleen kostendekkend verhuurd mogen worden, werd de collectievorming te problematisch.

• Themacollecties

Op dit aanbod volgde weinig afname. Navraag leerde, dat nog niet regelmatig themagericht gewerkt werd. De enkele scholen die wel themacollecties bestelden, kregen media uit de normale collecties van Bibloservice Gelderland. Zij zijn daarover nog steeds tevreden en daar-om wordt deze service voortgezet.

• Advisering

Op verzoek kan een school twee keer per jaar gratis geadviseerd worden op het gebied van opzet, inrichting en gebruik van de schoolmedia-theek. Hiervan wordt gemiddeld door tien scholen per jaar gebruik gemaakt.

• Abonnementen

Scholen kunnen van of via Bibloservice Gelderland goedkoper abonnementen nemen op diverse uitgaven. Vooral de Knipselmappen (over auteurs en hun werk en over allerlei actuele onderwerpen) worden veel afgenomen.

• Cursus media-onderhoud

Cursus voor mediatheekmedewerkers om beschadigde media weer gebruiksklaar te maken. Wordt twee á drie keer per jaar gevraagd.

• Cursus informatie-zoeken

Leergang die door een medewerker van Biblioservice Gelderland als gastdocent in de klas kan worden gegeven. Hoewel men regelmatig inlichtingen vraagt, is deze service nog nooit daadwerkelijk gegeven.

Het Sirene-project

Dit project is opgezet om de teruggang in leesbereidheid bij boven-bouwleerlingen in het vo tegen te gaan. Drie middelen worden daarvoor ingezet: een nauwe samenwerking tussen school en lokale openbare bibliotheek via contactpersonen, de bereidheid om binnen de school (onderwijskundig) en binnen de bibliotheek (dienstverlenend) aanpassingen door te voeren en de inzet van extra middelen van de openbare bibliotheken in Arnhem en Nijmegen en van Biblioservice Gelderland om binnen- en buitenschoolse activiteiten te bekostigen.

Er zijn vele goede dingen verricht, goede afspraken gemaakt en er ligt een voortreffelijk plan om de continuïteit te waarborgen. Toch, nu de externe ondersteuning na drie jaar is opgehouden, lukt het niet de gang erin te houden. Het is alsof de activiteiten alleen voortgezet kunnen worden als er van buitenaf voortdurend aan getrokken wordt; wat zijn de dieper liggende oorzaken van het gebrek aan intrinsieke motivatie van de deelnemende partijen?

Literatuurkisten

Uit bijeenkomsten van Sirene kwam de vraag om te onderzoeken in hoeverre het mogelijk was om voor vo-scholen een roulatie-systeem op te zetten van literatuurkisten. Na uitgebreide consultatie van de ongeveer veertig vragende scholen bleek dit voorstel geen haalbare zaak: uit financieel oogpunt gaf het te weinig rendement, terwijl het organisatorisch gezien veel te weinig zekerheid voor de continuïteit kon bieden.

De wensen van individuele scholen liepen ver uiteen; sommigen gaven aan, dat het tegenwoordig vrij gemakkelijk en goedkoop is om literatuur op school te krijgen (Bulkboek, PentaPockets) en anderen zeiden, dat klassikaal lezen al weer duidelijk op z'n retour is. Op het verzoek inhoudelijk mee te werken aan de samenstelling van de literatuurkisten werd zeer lauw gereageerd.

Waar haal je het vandaan?

Voor het bereiken van een aantal kerndoelen uit de basisvorming (tweede fase) is de bibliotheek een belangrijk hulpmiddel. Voor een docent uit Arnhem was dit een duidelijke zaak; hij wendde zich begin 1995 tot de toenmalige Provinciale Bibliotheekcentrale Gelderland om te kijken of er al iets gedaan was op het gebied van de schoolmedia-theek in relatie met de kerndoelen. Dit bleek niet het geval. Er was wel altijd sprake geweest van een éénrichtingsverkeer tussen docenten en leerlingen enerzijds en bibliothecaris en leerlingen anderzijds. Het heeft een tijd geduurd voor docent en bibliothecaris op dezelfde golflengte zaten en wisten wat ze met leerlingen wilden bereiken.

Zo werd het 'Curriculum Informatieverwerving in de basisvorming' ge-boren, met als titel: Waar haal je het vandaan? Twee bibliothecarissen en één docent gingen in hun vrije tijd aan de slag. Maar weten wat je wilt en uitvoeren van het gewenste zijn twee verschillende zaken. In de basisvorming wordt gestreefd naar samenhang tussen de vakken. Het curriculum is een middel om deze samenhang en de samenwerking tussen de vakken te bevorderen. De uitgangspunten waren:

- 1 dat leerlingen in de vorm van een stappenplan verschillende vaardigheden worden geleerd die nodig zijn om informatie te zoeken;
- 2 dat in principe alle vakken van de basisvorming worden ingezet en het aanleren van bedoelde vaardigheden vakoverstijgend gebeurt;
- 3 dat op de school al aanwezige oefeningen en handleidingen voor werkstukken kunnen worden gebruikt en ingepast;
- 4 dat ook aan de nieuwe media zoals CD-ROM, CD-I, databases en Internet aandacht wordt besteed.

Het bibliotheektechnische gedeelte stond al vrij snel op papier, maar de medewerking van proefscholen gaf problemen. Het kostte de docenten teveel tijd om de didactische uitwerking te ontwikkelen. Het curriculum 'Waar haal je het vandaan' zat in een impasse en het werd meer 'hoe komt de onderwijskundige poot tot stand?'.
 Het bibliotheektechnische gedeelte stond al vrij snel op papier, maar de medewerking van proefscholen gaf problemen. Het kostte de docenten teveel tijd om de didactische uitwerking te ontwikkelen. Het curriculum 'Waar haal je het vandaan' zat in een impasse en het werd meer 'hoe komt de onderwijskundige poot tot stand?'.

Docenten moeten een deel van hun tijd steken in het uitvoeren van het bibliotheektechnische gedeelte om dan hun onderwijskundige praktijk erin brengen. De oplossing kwam van de Hogeschool Gelderland, die benaderd werd om de onderwijskundige kant uit te werken. Men zal docenten begeleiden bij de uitvoering van het concept-curriculum.

Voor scholen die meewerken in de testfase hebben wij voor de volgende criteria gekozen:

- er is een breed draagvlak in de school voor deelname;
- het curriculum wordt vertaald in schoolbeleid;
- er is een intentieverklaring van bijvoorbeeld de Commissie Basisvorming en de schoolleiding;

- tenminste drie secties nemen deel. Deze werken samen met de schoolbibliotheek;
- bereidheid tot deelname aan evaluatie en bijstelling.

Wanneer dat onderzoek afgerond is, zullen bibliotheektechnische en onderwijskundige uitvoeringen in elkaar geschoven worden, zodat onze uitgangspunten, zij het op een andere manier dan ons voor ogen stond, gerealiseerd worden. We verwachten dat docenten, bibliothecaris en leerlingen veel profijt kunnen hebben van de uitwerking van het curriculum.

Samenwerking

Een aantal dingen kunnen we leren van de hier genoemde voorbeelden van samenwerking. Kernpunt is wel dat samenwerking niet kan berusten op personen; als niet een breed draagvlak voor de beoogde doelen van de samenwerking bestaat in de school en de bibliotheek (een draagvlak, dat uitdrukkelijk ook op directieniveau wordt verankerd) dan is de negatieve uitkomst van de samenwerkingspoging al te voorspellen. Er dient dus formeel bibliotheek- c.q. schoolbeleid aan de samenwerkingsafspraken ten grondslag te liggen.

Voor beide partijen is het zinvol in samenspraak een afweging te maken hoeveel tijd en middelen men bereid is beschikbaar te stellen. Er moeten duidelijke afspraken worden gemaakt over regelmatig overleg, over realistische planning, over voortdurende en uitgebreide terugkoppeling in de eigen organisatie, zodat men enthousiast kan blijven over de voortgang opdat alle bibliothecarissen/docenten 'bij de les' gehouden kunnen worden.

Een zodanige opzet van samenwerking levert veel op:

- De bibliotheek leert de school met al haar kansen en bedreigingen goed kennen, terwijl de school (docenten en leerlingen) de mogelijkheden en onmogelijkheden van de bibliotheek leert zien.
- De bibliotheek leert beter collectioneren en presenteren, de leerlingen zijn beter in staat zelfstandig gebruik te maken van de bibliotheek als informatiebron en de docenten kunnen de materialen steeds beter gebruiken bij de invulling van hun lessen.
- De bibliotheek kan efficiënter, effectiever en op maat ondersteuning bieden, terwijl leerlingen en docenten in minder tijd van een op hun behoefte toegesneden aanbod gebruik kunnen maken.

Dit vraagt van zowel school als bibliotheek:

- dat men de samenwerking opneemt in het beleid;

- dat men voortdurend de praktijkervaringen systematiseert;
- dat men afzonderlijk en gezamenlijk conclusies trekt;
- en dat men in de eigen organisatie continu de vinger aan de pols houdt en eventueel onmiddellijk bijstellingen pleegt.

Nabije toekomst

Eind 1994 was de PAS één van de organisatoren van een infomarkt met workshops over automatiseringsmogelijkheden van de school-mediatheek in het voortgezet onderwijs. Begin '96 heeft Biblioservice Gelderland dit nog eens dunnetjes overgedaan naar aanleiding van de onderwijskundige en schoolbibliotheecaire implicaties, die de studiehuis-formule met zich mee zal brengen. Tijdens deze laatste bijeenkomsten werd door veel scholen geïnformeerd naar de mogelijkheden om van bibliotheekzijde ondersteuning te bieden; de invoering van de tweede fase brengt immers met zich mee, dat leerlingen zelfstandig relevante informatie leren verzamelen en dan die informatie in hun studie tot kennis leren transformeren.

Posities; wat zijn de posities van de school voor voortgezet onderwijs en de openbare bibliotheek op middellange termijn? Je kunt er gerust van uitgaan, dat Internet dé basis zal zijn voor de verspreiding van informatie. De makers van die informatie (rijp en groen) zijn tegelijkertijd de aanbieders van de informatie; dat zal zeker nog een dreun geven in uitgeversland. Informatie, hoogwaardig en banaal, dat is vragen om problemen.

Bill Gates, de grote man achter Microsoft, beweert dat de openbare bibliotheek over enige tijd bestaat uit een grote zaal met apparatuur en enkele bibliothecarissen, die als informatie-makelaars de bezoekers wegwijs maken. Maar hoe dan in school? Alles overlaten aan 'de markt' kan natuurlijk niet, want de school heeft en behoudt haar doelstellingen. Het laatste jaar komen uit binnen- en buitenland steeds vaker signalen, dat ongelimiteerde toegang tot Internet niet altijd even wenselijk wordt gevonden. Daarop heeft men geautomatiseerde zoek-strategieën ontwikkeld, die rechtstreeks leiden naar van te voren aangegeven informatievelden. Er kan nu al een lezersprofiel worden ingegeven, dat alleen gewenste stukjes informatie verzamelt en door-geeft en naarmate men daarvan vaker gebruik maakt, wordt dat profiel automatisch steeds meer verfijnd afgesteld op de lezerswens. Wat kunnen de gevolgen hiervan zijn? Leerlingen zullen heel gemakkelijk met elkaar kunnen overleggen en zaken van elkaar overnemen. Een huiswerklijn is er al op Internet en kant en klare boekbesprekingen kun je zo van het scherm plukken. Natuurlijk wordt studeren op afstand veel gemakkelijker en tegelijkertijd klassikaal lesgeven aan meer en grotere groepen wordt met behulp van bijvoorbeeld videoconferencing een fluitje van een cent. Dat zeg ik nu allemaal even tussen neus

en lippen door en het zal heus gaan gebeuren, maar de cultuuromslag, die dit zal vragen van zowel docent als leerling en de didactische en organisatorische aanpassingen aan die nieuwe situatie zullen zoveel inspanning vragen, dat je er bijna hier de Amersfoortse kei mee zou kunnen verplaatsen.

Daarom besteedden wij in het voorgaande zoveel aandacht aan 'samenwerking': school en bibliotheek zullen elkaar de komende jaren hard nodig hebben bij het meester blijven over de stormachtige ontwikkelingen in de informatiewereld.

Dig-It

In een zestal openbare bibliotheken in Gelderland vindt op dit moment een experiment plaats met de plaatsing van uitgebreide, digitale informatie-mogelijkheden voor het publiek, het project Dig-It. In een informatiezuil is een drietal informatie-systemen ingebouwd. Men kan zoeken in digitale data-bestanden van de bibliotheek zelf (CD-ROM, CD-I en andere aanwezige bestanden); vervolgens kan men zoeken in externe data-banken (bijvoorbeeld de bibliotheek van het Ministerie van Onderwijs, of in het Centrale Rundveestamboek) en ten laatste kan men 'surfen' op Internet. De proef is net begonnen en daarom zijn nog nauwelijks resultaten bekend.

Biblioservice Gelderland gaat samen met enkele scholen en 'bijbehorende bibliotheken' uitproberen welke mogelijkheden er in de praktijk zijn om vo-scholen structureel gebruik te laten maken van deze nieuwe mogelijkheden in de plaatselijke bibliotheek. Biblioservice Gelderland stelt de infrastructuur ter beschikking: hulpmiddelen en toegangs-service, terwijl de hogeschool Gelderland samen met de deelnemende scholen aan de slag zal gaan met de onderwijskundige implementatie in de scholen. Zoals we hier al eerder opmerkten heeft dit geen zin als er niet op alle niveaus van de school en de bibliotheek een breed en continu draagvlak is voor materiële en personele inzet.

Met de Stichting Lezen zal in het kader van haar landelijke project Revitalisering van de Schoolmediatheek worden overlegd over mogelijkheden om Dig-It hierin mee te nemen.

6 DE INRICHTING VAN EEN SCHOOLMEDIATHEEK

Wik Jansen

Oosterlicht College, Nieuwegein/Vianen

Inleiding

Wanneer leerlingen in het studiehuis worden uitgedaagd zich actiever te gaan opstellen, vraagt dat van scholen dat aan een aantal belangrijke randvoorwaarden wordt voldaan. Zelfstandig (samen)werken en zelfstandig leren maken van leerlingen steeds meer scharrelkippen en hoe langer hoe minder legbatterijkippen. In een schoolmediatheek zoeken 'scharrelende' leerlingen verschillende soorten informatie, waar-door zij er op hun eigen behoefte toegesneden educatieve graantjes kunnen meepikken. Een mediatheek vormt dan ook een belangrijke randvoorwaarde om het pedagogisch-didactisch concept van de vernieuwde tweede fase voortgezet onderwijs kans van slagen te geven.

Het Oosterlicht College bouwt in Nieuwegein een schoolgebouw, dat na de oplevering eind 1997 plaats zal bieden aan zo'n 1750 van de in totaal ruim 2100 leerlingen die deze brede scholengemeenschap telt. In dit gebouw wordt ook een moderne mediatheek gerealiseerd. Tussen september 1995 en april 1996 is er op deze school goed nagedacht over de inrichtingseisen die aan een dergelijk informatiecentrum gesteld moeten worden. Deze bijdrage bevat een verslag van dat proces.

De school

Het Oosterlicht College is in zijn huidige vorm in 1994 ontstaan als gevolg van een fusie tussen vier scholen voor voortgezet onderwijs in Nieuwegein en Vianen. In haar missie zegt de school onder andere dat de 'traditionele klassikale aanpak en begeleiding in toenemende mate plaats gaat maken voor gevarieerde werkvormen en begeleiding van leerlingen die zelfstandig of in groepen werken en leren'. In haar onderwijskundige hoofddoelstelling stelt deze school te willen 'bijdragen aan de ontwikkeling van de totale persoonlijkheid van de leerling en diens zelfverantwoordelijkheid.' In een onderwijskundig beleidsplan is dit op verschillende niveaus nader uitgewerkt. Zo wordt in het hoofdstuk over de voorzieningen onder andere opgemerkt dat 'de schoolgebouwen dienen te beschikken over een diversiteit aan werkruimtes, **een mediatheek** en een ruime leerlingtoegankelijke structuur op het gebied van informatie- en communicatietechnologie.' Voor wat betreft haar havo/vwo-bovenbouw zijn deze voorzieningen vanaf het

schooljaar '97-'98 al nodig, omdat de docenten van het Oosterlicht College ervoor gekozen hebben circa 50% van de traditionele klassikale lessen te ver-vangen door verschillende varianten van zelfwerkzaamheid in groepen, groepjes, duo's en individueel. Dit vraagt om een goed geoutilleerd informatiecentrum/mediatheek.

De mediatheek

Hoewel naar schatting al 20% van de scholen in het vo over een mediatheek beschikt, hebben meer scholen een bibliotheek. Veel van deze bibliotheken zijn niet professioneel georganiseerd. Nog steeds zijn er scholen die helemaal niet beschikken over een centrale bibliotheek.

De aanwezige diversiteit aan informatiedragers is bepalend voor het gebruik van de juiste terminologie: wanneer een bibliotheek in ruime mate ook non-boekmaterialen bevat, spreken we van een mediatheek of informatiecentrum. Zo kunnen leerlingen in een mediatheek:

- ...zich oriënteren op zelfstandig te bestuderen onderwerpen;
- ...een E-mail boodschap verzenden;
- ...presentaties voorbereiden;
- ...(multimediale) naslagwerken raadplegen;
- ...een boek of tijdschrift lezen;
- ...een afbeelding uit een boek scannen;
- ...zelfstandig studeren;
- ...een scriptie kopiëren en inbinden;
- ...etcetera.

De mediatheek en zelfstandig leren

Leerlingen die zelfstandig, misschien uiteindelijk ook zelfverantwoorde-lijkheid leren, nemen een aantal docentfuncties over. Gedacht kan wor-den aan: keuze van leeractiviteiten, planning van het leerproces en verwerven, verwerken en toepassen van informatie. Een mediatheek die beschikt over een goed toegankelijk en breed scala aan informatie-dragers heeft een stimulerende invloed op de overdracht van docent-functies. Tevens stelt dit eisen aan de opzet van de mediatheek.

Het gebruik van de mediatheek is zowel mediatheektechnisch als didac-tisch. Onder mediatheektechnisch gebruik wordt verstaan het zoeken naar en lenen van een boek, het maken van een kopie, het scannen van een illustratie, het printen van een artikel of werkstuk, het raad-plegen van CD-ROM, het bekijken van een video, etcetera. Het didactisch gebruik is eveneens zeer divers. Te denken valt aan zoeken, selecteren en

verwerken van informatie, lesstof inhalen of afronden, verrijken van lesstof, maken van werkstukken, voorbereiden van pre-sentaties, etcetera. Al deze functies moeten in de nieuwe ruimte vervuld worden. Dit stelt eisen aan de plaats en oppervlakte van de mediatheek en aan de inrichtingselementen.

Het programma van eisen voor een mediatheek

Plaats en oppervlakte

De oorspronkelijk geplande bibliotheek, een werkruimte en de infotheek van het decanaat worden in de nieuwe mediatheek van het Oosterlicht College samengetrokken tot een grote centrale mediatheek van circa 300 m² met daarin voorzieningen voor zelfwerkzaamheid. De media-theek zal gelegen zijn in de nabijheid van de aula. De infotheek van het decanaat krijgt een aparte ruimte bij één van de te realiseren studie-huizen van de school. Ook elders in het nieuwe schoolgebouw worden voorzieningen voor zelfstandig werken en leren gesitueerd.

Onderstaande uitgangspunten hebben onder andere tot de keuze voor een centrale mediatheek geleid:

- ...*Plaats*: de mediatheek moet op een herkenbare plek in de school terug te vinden zijn, bijvoorbeeld vlak bij de hoofdingang of andere centrale leerlingvoorzieningen. Hierbij speelt een goede bereikbaarheid een grote rol.
- ...*Flexibiliteit*: toekomstige uitbreiding moet met eenvoudige ingrepen te realiseren zijn. De mediatheek moet anders ingedeeld kunnen worden bij veranderende functies en gelijkblijvende kwantiteit.
- ...*Oppervlakte*: de oppervlakte is afhankelijk van het gebruik en van overige studiefaciliteiten binnen het studiehuisconcept.

Inrichtingselementen

Het gebruik maken van de mediatheek dient door de inrichting te worden gestimuleerd. Enkele algemene door het Oosterlicht College gehanteerde uitgangspunten zijn:

- ...*Stilte- en praatgedeelte*: de mediatheek moet zo ingericht zijn dat er een scheiding ontstaat tussen een stilte- en praatgedeelte. Inrichtingselementen zoals boeken- en tijdschriftenkasten, brochurerekken, inlichtingen- en uitleenbalie en dergelijke bevinden zich in het praat-gedeelte. De meeste studieplaatsen bevinden zich in het stiltege-deelte.
- ...*Overzicht*: de mediatheek wordt zo ingericht dat er een overzicht over de gehele ruimte is door zo min mogelijk personeel.

- ... *Open ruimte*: een glaswand creëert ruimte en maakt de toegang tot de mediatheek laagdrempelig.

Er is geïnventariseerd welke inrichtingselementen in welke hoeveelheden geplaatst moeten worden in de ruimte en met welke organisatorische en gebruikaspecten daarbij rekening moet worden gehouden.

- ... *Collectie*: er komen opslagfaciliteiten voor verhalende en informatieve boeken, naslagwerken, documentatiemappen, tijdschriften, audiovisuele materialen, educatieve software, CD-ROM en dergelijke. De collectie waar de voorziening op gebouwd wordt bestaat uit driehonderd strekkende meter voor de boeken, vijftig strekkende meter boekenkast voor naslagwerken, vijf ladenkasten voor hangmappen, tien strekkende meter tijdschriftenkast, tien strekkende meter kast-ruimte voor audiovisuele media, CD-ROM en (educatieve) software. In totaal wordt daarmee een bibliotheekruimte voor bijna 20000 titels gerealiseerd.
- ... *Inlichtingen- en uitleenbalie*: er wordt een centrale balie vlakbij de ingang van de mediatheek geplaatst. De balie is berekend op vier à vijf personeelsleden. Er zijn vier aansluitingen voor PC, een fax, een printer en een internetaansluiting met het mediatheek E-mail-adres. Vanwege een efficiënt beheer is elders in de mediatheek ook een tweede werkplek voor een personeelslid opgenomen.
- ... *Catalogus*: de geautomatiseerde publiekscatalogus wordt geplaatst in de buurt van de collectie en de inlichtingen- en uitleenbalie. De catalogus kan op twee plaatsen geraadpleegd worden. Voor dit zoekstelsel is telkens aan één computeraansluiting en een schrijfmogelijkheid gedacht. Tevens wordt rekening gehouden met een geautomatiseerde koppeling met de catalogus van de openbare bibliotheek.
- ... *Studieplekken*: er worden in totaal 56 studieplaatsen gecreëerd: lees- en werktafels (20), individuele studienissen (5), computerwerkplekken waarvan enkele met CD-ROM/CD-I (25) en een tweetal afgeschermd werkplekken voor maximaal drie personen voor tv- en video-apparatuur (6). Het heeft de voorkeur de werkplekken zoveel mogelijk in de nabijheid van ramen te situeren.
- ... *Repro- en printervoorziening*: tegenover de balie bij de uitgang wordt een publieksprinter, een kopieerapparaat en een scanner geplaatst.

Inrichting, beheer en kosten van de mediatheek

Op basis van de genoemde uitgangspunten en het geformuleerde programma van eisen is vervolgens nagegaan op welke wijze de inrichting het best plaats kan vinden. Nadat verschillende varianten de revue gepasseerd waren, is in samenwerking met de firma Marko tot de in figuur 1 weergegeven indeling besloten.

Figuur 1 De inrichting van de mediatheek van het Oosterlicht College

Hierbij kunnen de volgende toelichtende opmerkingen gemaakt worden:

- ...De mediatheek is volledig geautomatiseerd en beveiligd.
- ...De gehele mediatheek kan opgevat worden als een studielandschap met een laag geluidsniveau. De gradiënt van fluisteren naar praten verloopt van links naar rechts.
- ...De mediatheek vereist, los van (ver)bouw- en basale inrichtingskosten, een omvangrijke eerste investering en brengt tevens jaarlijks de nodige exploitatielasten met zich mee. Ervan uitgaande dat media-dragers als boeken, tijdschriften, videobanden, (educatieve) software, CD-ROM/CD-I-schijfjes, voorhanden zijn, moet rekening gehouden worden met investeringen op de volgende terreinen:
 - 1 automatisering/beveiliging: aanschaf- en installatiekosten ongeveer *f* 30.000,-;
 - 2 hardware ten behoeve van informatie- en communicatietechnologie (computers, video, telefoon/fax, printer, etcetera) brengt een bedrag van circa *f* 150.000,- met zich mee;
 - 3 afhankelijk van de keuze van het meubilair dient hiervoor rekening gehouden te worden met een bedrag van circa *f* 75.000,-;
 - 4 voor de overige kosten, waartoe onder andere kopieerapparatuur behoort, dient afhankelijk van de wensen rekening gehouden te worden met een bedrag circa *f* 10.000,-. Dit betekent dat wan-neer

een school over een grote hoeveelheid informatiedragers beschikt en in haar begroting de exploitatie (waaronder personeels-kosten, nieuwe aanschaffingen, onderhoud en abonnementsgel-den) realiseert voor een mediatheek van deze omvang, rekening moet houden met een eenmalige investering van zeker een kwart miljoen gulden.

- ...Deze mediatheek vereist in vol bedrijf een personele bezetting van zeker vier medewerkers. Geen enkele school is in staat dit met reguliere formatieplaatsen mogelijk te maken. Het Oosterlicht College heeft goede ervaringen met de inzet van ouders in de mediatheek. Interne scholing en begeleiding worden door de eveneens aanwezige bibliothecaresse verzorgd. Het omgaan met alle nieuwe media vraagt om nieuwe deskundigheden, waarvoor nog scholingstijd en geld gevonden moet worden.

7. TOEKOMSTVISIE: VAN ONDERSTEUNEN NAAR STIMULEREN

Eric van der Wal

Andreas Zevenaar

Ben Gussinklo

Andreas Zevenaar

Petra van der Wal-Ravesloot

Andreas Zevenaar

Doelstelling van de schoolbibliotheek

De schoolbibliotheek is een basisvoorziening binnen de scholengemeenschap. Zij richt zich in eerste instantie op het ondersteunen van docenten en leerlingen in relatie tot het schoolwerkplan. De schoolbibliotheek heeft een dubbele taak: rechtstreeks steun geven aan het onderwijs en parallel aan het onderwijs belangstelling stimuleren en verder ontwikkelen. Voor deze dubbele taak is een gedifferentieerd boekenbezit nodig. Er is tussen veel vakken een onderlinge onderwijskundige samenhang, maar het is uiterst moeilijk deze samenhang in de gewone lessen te realiseren. De schoolbibliotheek heeft hierin een belangrijke dienende functie te vervullen. Vele boeken zijn bruikbaar en nodig bij meer dan één vak. De bibliotheek biedt bij uitstek de mogelijkheid de relatie tussen de vakken en tussen de onderwerpen duidelijk te maken. Grote veranderingen zullen in de naaste toekomst in de school plaatsvinden: gedifferentieerd onderwijs, de eis van zelfwerkzaamheid bij het bestuderen van speciale onderwerpen, de vorming van groepen leerlingen die niet in klasseverband werken. Voor dit alles is de bibliotheek onmisbaar als arsenaal om het werkmateriaal te verschaffen en tevens als werkruimte. (Huizinga 1968) Bovendien heeft de bibliotheek mede tot taak de leerlingen op te leiden tot informatiegebruikers; zij moeten leren de materialen die de schoolmediatheek biedt te gebruiken.

De doelgroepen zijn in twee categorieën in te delen:

- ...de leerlingen, zowel individueel als in groepsverband;
- ...de docenten, zowel individueel als in sectieverband.

Visie

De leerlingen moeten door de bibliotheek gestimuleerd worden tot studeren in de breedst mogelijke zin. De bibliotheek moet een inspiratiebron zijn waar de leerlingen informatie zoeken en daarbij ook onderwerpen ontdekken waar ze niet echt naar op zoek zijn. Het lenen van lijstboeken moet niet de enige reden zijn waarom de leerlingen de schoolbibliotheek bezoeken. Secties en docenten moeten in dit stimuleringsproces een sleutelrol vervullen. Daar waar de bibliotheek in het vizier komt, moeten zij de leerlingen per definitie verwijzen naar de eigen schoolbibliotheek. Van daaruit kunnen de leerlingen dan, indien nodig, doorverwezen worden naar andere bibliothecaire instellingen. Op deze manier wordt de schoolbibliotheek daadwerkelijk gepositioneerd als de spin in het informatieweb binnen de scholengemeenschap. Van een ondersteunende functie, gericht op de docenten, zal de bibliotheek zich daarnaast gaan richten op het stimuleren van bibliotheekgebruik door leerlingen en proberen hun belangstelling voor boeken en informatie te wekken.

De collectie van de bibliotheek zal aangereikt worden door de bibliothecarissen in plaats van door de vakgroepen. De bibliothecarissen als professionals bepalen daardoor de identiteit van de bibliotheek. Meer aandacht zal er bij de collectievorming dan ook uitgaan naar de aantrekkingskracht van de collectie; de boeken moeten de leerlingen letterlijk en figuurlijk over de drempel heen helpen. De vakgroepen zullen uiteraard hun inspraak in de collectievorming blijven houden. Duidelijk is echter wel dat dit onder verantwoordelijkheid van de bibliothecarissen gebeurt.

De stimulering zal verder meer vorm krijgen door het ontplooiën van leesbevorderende activiteiten. Hierbij wordt gedacht aan het uitnodigen van schrijvers, samenwerking met radio Gelderland, maar ook deelname aan leesbevorderende projecten. De ondersteunende rol ten opzichte van de docenten en vakgroepen zal ook worden omgezet in een actieve en stimulerende rol. De basisvorming zal het aanknopingspunt zijn voor de schoolbibliotheek om zich in haar stimulerende rol te profileren. Om op basis van gelijkwaardigheid met de vakgroepen te kunnen communiceren zal de bibliotheek eveneens de status van sectie moeten krijgen met alle bijbehorende rechten en plichten.

De basisvorming (BaVo) en tweede fase

Het primaire doel van de BaVo en tweede fase is een verhoging van het peil van het onderwijs en tegelijkertijd een actualisering. In deze vernieuwing liggen duidelijke relaties naar de informatieve en educatieve functie van de schoolbibliotheek, omdat in vrijwel alle kern-doelen is opgenomen dat leerlingen informatie moeten kunnen selecteren en toepassen. In het schoolwerkplan en de uitwerkingen daarvan per

sectie moet consequent de rol van de schoolbibliotheek aangegeven worden. Bij de praktische verwoording hiervan in de vakwerkplannen kunnen de secties dan terugvallen op de bibliotheeksectie. De schoolbibliotheek moet voor leerlingen en docenten de eerstelijnsvoorziening zijn waar het de informatiestroom betreft. In de schoolbibliotheek moet de leerling leren omgaan met het zoeken in geautomatiseerde bestanden (de eigen catalogus) en andere technische middelen zoals de CD-ROM. Voor het docentencorps houdt dit in dat zij per definitie zelf gebruik maakt van de door de school geboden faciliteiten om daarmee voorbeeldgedrag ten toon te spreiden. Dit commitment moet verder gestalte krijgen doordat docenten consequent verwijzen naar de eigen schoolbibliotheek. Vanuit de schoolbibliotheek kan men dan, indien de eigen faciliteiten ontoereikend zijn, doorverwijzen naar andere instellingen zoals de openbare bibliotheken.

Samenwerking met openbare bibliotheken

Als gevolg van een fusie zal de scholengemeenschap zich binnen enkele jaren gaan vestigen in de buurgemeente Duiven. Uiteindelijk zal 95% van de leerlingen van voortgezet onderwijs in de gemeente straks van de diensten van het Andreas gebruik maken. In het kader van de toekomstige herhuisvesting van de schoolbibliotheek is het idee geopperd om de schoolbibliotheek te laten uitgroeien tot een doelgroepenbibliotheek voor alle leerlingen aan het voortgezet onderwijs. De doelgroepenbibliotheek zou binnen het Andreas gehuisvest worden. Daarbij zou de school op contractbasis de gehele dienstverlening inkopen bij de plaatselijke Openbare Bibliotheek en in het verlengde daarvan bij de Bibloservice Gelderland. Beide instellingen - Andreas en de Openbare Bibliotheek - waren nog niet geheel rijp voor zo'n fundamentele wijziging in de bedrijfsvoering. Het uiteindelijke idee heeft men niet verlaten, maar men kiest wel voor de weg van de geleidelijkheid. Dit houdt in dat op het uitvoerende vlak de contacten van beide instellingen geïntensiveerd worden. Concrete afspraken op het gebied van de collectievorming zullen hiervan deel uitmaken. Het succes van verregaande samenwerking zal afhankelijk zijn van de mate waarin er voor beide partners een win-win situatie gecreëerd kan worden.

Automatisering

Sinds het schooljaar '95-'96 zijn catalogus en uitleen geautomatiseerd. De catalogus was al sinds '90 geautomatiseerd, door middel van een programma dat op een D-Base-achtige structuur is geschoeid. Op zich voldeed deze in eigen beheer ontworpen software. Een uitleenmodule was echter niet zelf te ontwerpen. Binnen het gekozen bestaande bibliotheekautomatiseringssysteem (AURA van PS-Development), was het mogelijk de aanwezige gegevens te converteren, zodat er niet opnieuw ingevoerd hoefde te worden.

Geautomatiseerde catalogus

Op meerdere terminals kan de collectie benaderd worden via een veelheid aan zoekingen. Het gebruik van het netwerk zorgt voor de beveiliging, doordat de gebruiker slechts met één terminal werkt en dus geen wijzigingen kan aanbrengen. Op een van deze terminals is het ook mogelijk dat een leerling een tekstverwerkingsprogramma gebruikt voor het maken van een werkstuk. Onderzocht wordt nog of men via een on-line-verbinding te allen tijde kan beschikken over de collectiegegevens van de openbare bibliotheek en zelfs die van de achtergrond-collecties van Biblioservice Gelderland te Arnhem. De doorverwijs-functie van de schoolbibliotheek kan dan zeer concreet en zeer zinvol worden uitgevoerd. Aansluiting op Surf-Net moet verder onderzocht worden. Met behulp van dit 'voertuig' kunnen de leerlingen (en docenten) ingevoerd worden in on-line information retrieval.

Nieuwe media

Ten aanzien van nieuwe media zijn met name de CD-ROM en de CD-I interessant. Behalve dat beide media de voortrekkersrol van de school-bibliotheek onderstrepen, hebben ze ook inhoudelijk heel wat te bieden. Op CD-ROM is nu al LiteRom beschikbaar. Deze software biedt een veelheid aan recensies op Nederlandstalig letterkundig gebied. Aangezien alle leerlingen voor hun examenlijsten van de opgevoerde titels een recensie moeten inleveren, kan dit medium, mits goed geïmplementeerd, zeker renderen. Ook hierbij geldt wel dat de bibliotheek door directie en docenten gezien moet worden als eerstelijns voorziening. De leerlingen moeten vanuit deze visie consequent verwezen worden naar de schoolbibliotheek. Door de mogelijkheden van de eigen bibliotheek te propageren kan een deel van de investeringen in apparatuur en software terugverdiend worden door het grote aantal kopieën dat vanuit het LiteRom bestand gemaakt wordt.

Daarnaast kunnen leerlingen, die een beroepentest willen doen of informatie van de CD-ROM I See willen raadplegen terecht in de bibliotheek. Het bleek dat leerlingen makkelijker in de bibliotheek gingen werken dan in de decanenruimte. De houding ten opzichte van CD-I moet iets afwachtender zijn. Op dit moment is de software-ontwikkeling voor dit nieuwe medium volop in ontwikkeling. Zodra specifieke bibliotheek-gerichte software op de markt komt, wordt dit medium interessant voor de schoolbibliotheek.

Veel ontwikkelingen concentreren zich rond het fenomeen Internet. Internet als wereldoverspannend netwerk van ontelbare computer-bestanden, zal binnen de school bruikbaar kunnen zijn onder bepaalde voorwaarden. Enerzijds kunnen leerlingen inzicht krijgen in de structuur en mogelijkheden van Internet, anderzijds biedt het een schat aan informatie. Taak van de schoolbibliothecaris zal zijn om de leerlingen en docenten te assisteren bij het zoeken naar de relevante informatie; kortom de schoolbibliothecaris als scout in de jungle van de informatie-voorziening. Binnen het Andreas is er sinds kort een werkgroep bezig om te

onderzoeken waar binnen het schoolsysteem de mogelijkheden liggen. Deze werkgroep zal dus de al eerder genoemde voorwaarden dienen te omschrijven.

Personeel

Om de toekomstvisie uit te kunnen voeren dient er voldoende gekwalificeerd personeel aanwezig te zijn. In de huidige setting kan het bestaande, nogal beheersmatige werk, amper uitgevoerd worden. Dit resulteert erin dat een aantal taken structureel door de beroepskrachten in eigen tijd wordt uitgevoerd. Het betreft hier fundamentele functie-onderdelen zoals beleidsvoorbereiding, collectievorming, het bijhouden van vakliteratuur en automatiseringsproblemen. Om de geschetste visie vorm te geven dient de betaalde formatie uitgebreid te worden.

Daarnaast zou aan de beroepskrachten de mogelijkheid geboden moeten worden zich verder te bekwamen om de komende veranderingen op de juiste wijze vorm te geven. De beroepskrachten zullen als vaste taak ook de zorg voor de deskundigheidsbevordering van het vrijwilligersteam op zich moeten nemen. Deze rol is niet geheel nieuw, maar zal sterker naar voren moeten komen, naarmate de automatisering van de administraties voortschrijdt. De voorkeur gaat uit naar een administratieve kracht of een kleiner aantal vrijwilligers in verband met toenemende professionalisering.

Public relations

'Be good, and tell it' is de kortst mogelijke omschrijving van het begrip public relations (PR). Meestal wordt PR gezien als een op de externe omgeving gerichte activiteit. In relatie tot de schoolbibliotheek moet de PR gericht zijn op het geheel van de eigen schoolorganisatie. Het uitdragen van de nieuwe visie en koers moet ondersteund worden door een gedegen PR-plan. Naast de al aanwezige juiste attitude bij de bibliotheekmedewerkers moet dit resulteren in het feit dat men bij elke te ondernemen activiteit binnen de school automatisch bekijkt welke rol de schoolbibliotheek in de activiteit kan spelen. Van wezenlijk belang hierbij is bijvoorbeeld dat in het vakwerkplan een vaste paragraaf opgenomen is waarin de sectie, in overleg met het deskundige personeel, aangeeft hoe zij zich wil laten ondersteunen door de schoolbibliotheek.

8 VAN BIBLIOTHEEK NAAR MEDIATHEEK

Harry Spek

Cals College, Nieuwegein

Peter Vijverberg

Cals College, Nieuwegein

Wouter van de Westeringh

Cals College, Nieuwegein

Met de steun van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase wordt op het Cals College onderzocht welke mogelijkheden een goede mediatheek aan leerlingen moet bieden, en hoe het gebruik van de daar aanwezige informatiebronnen geïntegreerd kan worden in het bestaande en het toekomstige curriculum.

Het onderwijs in de tweede fase van het vo

Zoals bekend staan er veel veranderingen op stapel in de manier van werken die wordt aanbevolen voor de basisvorming en de tweede fase van het voortgezet onderwijs. In de basisvorming wordt gebruik gemaakt van nieuwe, meer op toepassing gerichte leerstof en lesmethoden. Leerlingen krijgen hierdoor de beschikking over kennis en vaardigheden die hun zelfstandigheid vergroten. Het onderwijs in de tweede fase zal hierop moeten voortbouwen.

Dit betekent dat er in het onderwijs een aantal zaken behoorlijk zal moeten veranderen: de frontaal lesgevende leraar zal vervangen moeten worden door de leraar als begeleider van individuele leerprocessen. In het leerproces gaat het in de nabije toekomst minder om directe kennisoverdracht en meer over 'leren leren'. Leerlingen zullen ter voorbereiding op het hbo en het wo moeten leren zelfstandig problemen te analyseren.

De kern van het zelfstandig leren is het selecteren en gebruiken van de juiste strategieën om de opgedragen taak uit te voeren en goede prestaties te kunnen leveren (Zuylen, J. e.a., Een staalkaart voor zelfstandig leren. Tilburg, MesoConsult, 1994). Hiervoor zal adequaat lesmateriaal ontwikkeld moeten worden,

lesmateriaal dat de leerlingen in staat stelt te leren:

- welke vragen ze moeten stellen;
- waar ze informatie kunnen vinden;
- hoe ze deze informatie moeten waarderen, selecteren, ordenen;
- hoe ze informatie kunnen analyseren;
- hoe ze conclusies uit de gevonden informatie kunnen trekken.

Hierbij moet natuurlijk telkens bedacht worden welk concept van zelf-standig werken en leren we willen en kunnen nastreven in een concrete onderwijssituatie. Hebben we het dan over 'In plaats van een consument van kennis, moet de leerling zelfstandig op zoek gaan naar informatie die hij nodig denkt te hebben', waarbij de leerling dus zowel de doelen als de manier om ze te bereiken, bepaalt (zelfverantwoordelijk leren). Of over 'Als je wilt leren zwemmen, heeft het oefenen in een zwembad meer effect dan het lezen van een boek over de schoolslag', waarbij de docent het doel en de leerweg bepaalt en de leerling leert door iets te doen (een vaardigheid te ontwikkelen), waarbij we eerder spreken over 'zelfstandig werken'. Of vinden we het vooral belangrijk dat de leerlingen leren wat de beste strategie is om een bepaalde opdracht te vervullen (zelfstandig leren). Elk concept, dat overigens van klas tot klas en van vak tot vak kan verschillen, bepaalt op welke manier gebruik gemaakt zal worden van de mediatheek.

Een mediatheek is een belangrijke randvoorwaarde voor zelfstandig werken en leren, maar ook niet meer dan dat. Het moet een plaats zijn waar leerlingen min of meer zelfstandig informatie kunnen opzoeken, die ze daarna met behulp van de docent kunnen analyseren en beoordelen. Daarnaast kan een mediatheek over faciliteiten beschikken, waardoor de leerlingen in staat gesteld worden individueel bepaalde gemiste leerstof in te halen of moeilijke stof extra te oefenen.

Doelstelling van het project

De hierboven genoemde individualisering van het onderwijs kan geoperationaliseerd worden in het 'studiehuisconcept' zoals dat in de zogenaamde 'Scharniernota' ontwikkeld wordt. In deze nota wordt geconstateerd dat hiervoor een goed uitgeruste mediatheek onontbeerlijk is. Maar de aanwezigheid van een mediatheek garandeert allermindst dat docenten hierdoor anders gaan lesgeven; zowel docenten als leerlingen zullen moeten leren wat zelfstandig, probleemgericht leren inhoudt.

Deze overweging betekent voor ons dat het zwaartepunt van onze inspanningen erop gericht moet zijn het mediatheekgebruik in de schoolorganisatie te implementeren. Het moet vanzelfsprekend worden de

mediatheek in allerlei verschillende lessituaties te gebruiken. De organisatie van het project is hierop afgestemd: naast een projectgroep bestaande uit drie medewerkers die alle werkzaamheden coördineren, wordt de ruggegraat van het project gevormd door een werkgroep van docenten uit diverse vakken.

Deze docenten hebben tot taak een deel van hun lesmateriaal zodanig te veranderen dat de leerlingen gestimuleerd worden tot zelfstandiger werken dan zij veelal gewend zijn. Daarbij is de opdracht tevens om gebruik van de mediatheek te bevorderen. Daarnaast moeten de betrokken docenten hun sectiegenoten op de hoogte houden van de nieuwe ontwikkelingen. Het lesmateriaal moet steeds uitgaan van de bestaande curriculuminhouden. Revolutionaire veranderingen van de inhoud zijn niet noodzakelijk, belangrijker is dat het inderdaad lukt om het zelfstandig werken te bevorderen.

Hiertoe moeten de docenten hun repertoire van didactisch handelen uitbreiden in de richting van allerlei vormen van zelfstandig werken, zowel individueel als in groepjes. De deelnemende docenten zullen daartoe een bijscholing 'activerende werkvormen' moeten volgen die door een van de begeleidingsinstellingen verzorgd wordt. Onderdeel van deze cursus vormt de verplichting bij elkaar op lesbezoek te gaan.

Het belangrijkste onderwijsinhoudelijke doel dat we in het schooljaar '95-'96 willen realiseren, is dat door de zeven deelnemende secties overdraagbaar lesmateriaal voor zelfstandig leren ontwikkeld wordt.

Na afloop van het project moet het volgende gerealiseerd zijn:

- 1 een scholingsplan om het repertoire aan didactische werkvormen bij docenten uit te breiden en om te buigen in de richting van begeleid en (deels) zelfstandig leren;
- 2 een compleet ingerichte mediatheek met materiaal voor zelfstandig leren voor leerlingen in de bovenbouw van havo/vwo;
- 3 voor alle vakken in de tweede fase concreet lesmateriaal waarmee leerlingen op verschillende niveaus en in verschillende mate van zelfstandigheid individueel aan de slag kunnen;
- 4 een gebruiksmodel voor de inrichting en het beheer van een mediatheek. Onderdeel hiervan zal moeten zijn: een duidelijke taakomschrijving van een mediathecaris/esse;
- 5 idem voor de implementatie van zelfstandig leren in een school.

Bij het streven naar bovenstaande doelstelling zullen we de volgende vragen moeten beantwoorden:

- wat wordt van het onderwijs verwacht in de tweede fase, als voorbereiding op het hbo en het wo;
- hoe kunnen we in een situatie waarin leerlingen zelfstandig leren, het leerproces toch nog blijven beheersen;

- op welke wijze kunnen we docenten motiveren om geleidelijk over te stappen op een didactiek waarin hun rol minder die van 'instructeur' wordt en meer die van 'begeleider van leerprocessen';
- welke vormen van bijscholing zijn noodzakelijk of wenselijk om bo-venstaande te realiseren;
- welke randvoorwaarden ter attentie van de aanwezigheid en toegankelijkheid van informatiemateriaal zijn noodzakelijk?

Daarnaast zullen we ons moeten verdiepen in de vraag welke gevolgen een zo grote onderwijskundige verandering heeft (of zou moeten hebben) voor de schoolorganisatie en het rooster.

De project-organisatie

Bij een zo belangrijke onderwijskundige verandering op een school moeten naar onze mening de medewerkers die hiervoor verantwoordelijk zijn voldoende gefaciliteerd worden om hun taak naar behoren te kunnen vervullen. Dit voorkomt dat een en ander te vrijblijvend wordt: de leiding van het project kan deelnemende docenten verplichtingen opleggen en hen ook 'afrekenen' op hun inspanningen. Te vaak immers blijven op een school onderwijskundige vernieuwingen steken in goede bedoelingen: de dagelijkse schoolpraktijk krijgt telkens voorrang en aan het eind van het schooljaar blijkt het project doodgebloed te zijn.

De in de vorige paragraaf genoemde projectgroep die verantwoordelijk is voor het verloop van het hele project is gefaciliteerd met een behoorlijk aantal taakuren en ook de aan de werkgroep deelnemende docenten hebben ieder twee taakuren gekregen. In totaal heeft de school er ongeveer het equivalent van één hele medewerker voor vrijgemaakt. Naast de coördinerende projectgroep en de onderwijswerkgroep is er ook nog een werkgroep 'inrichting en beheer' ingesteld, die verantwoordelijk is voor de inrichting van de mediatheek en de aanschaf van de hardware. Deze werkgroep wordt geleid door een lid van de projectgroep en bestaat daarnaast uit de bibliothecaresse, het hoofd onderhoud en een lid van de schoolleiding.

De mediatheekinrichting

In de tweede fase zullen leerlingen in toenemende mate bezig zijn met het verzamelen, selecteren en analyseren van informatie, om vervolgens deze informatie te verwerken in bijvoorbeeld een werkstuk of een onderzoeksverslag. Voor dergelijke activiteiten dienen veel verschillende informatiebronnen aanwezig te zijn: boeken, naslagwerken, kranten, tijdschriften, knipselkranten, videobanden, CD-I, CD-ROM, dia's etcetera. Omdat leerlingen bij het verzamelen van informatie meestal meerdere bronnen zullen willen gebruiken, hebben wij ervoor gekozen om de genoemde zaken te concentreren in één en dezelfde ruimte.

Wat bij ons eerst de bibliotheek was, goed uitgerust met boeken, knipsels, tijdschriften en kranten, is de afgelopen maanden in oppervlakte uitgebreid en voorzien van enige hardware en software, zodat gebruik gemaakt kan worden van CD-ROM-toepassingen. De mediatheek is nog niet compleet, maar wel volop in bedrijf.

Multimedia-netwerk

Het gebruik van CD-ROM wordt aantrekkelijk vanwege het interessante aanbod van toepassingen. Vooral complete naslagwerken, zowel algemeen als over deelonderwerpen, zijn heel bruikbaar voor het onderwijs. De hoeveelheid informatie is veelal snel en via diverse zoekingen te benaderen. Wij hebben bij de aanschaf van apparatuur voor de mediatheek gekozen voor een netwerk met multimedia-mogelijkheden. Het netwerk bestaat uit een aantal vrij 'gewone' computers, die allemaal gebruik kunnen maken van enkele centraal opgestelde CD-ROM-spelers.

Door CD-ROM-spelers in het netwerk te plaatsen kunnen de CD-ROM-informatiebronnen door meer leerlingen tegelijk geraadpleegd worden. Daarbij doen snelheid en kwaliteit meestal niet onder voor die in stand-alone-situaties.

Gebruikte software

De gebruikte programmatuur kan onderscheiden worden in drie categorieën:

- *informatiebronnen*, bijvoorbeeld naslagwerken als multimedia-encyclopedie en een complete jaargang van een krant;
- *productie-software*, bijvoorbeeld tekstverwerking;
- *educatieve programmatuur*, als ondersteuning van het leerproces in de vaklessen. Extra oefening/herhaling.

Voorlopige resultaten

Hoewel we pas sinds september 1995 bezig zijn, kunnen we al wel een paar voorlopige conclusies trekken.

Leerlingen

Uit een bij ongeveer 150 betrokken leerlingen afgenomen enquête komt naar voren dat:

- de leerlingen in het algemeen de lessen leuker vinden;
- ze zich meer verantwoordelijk voelen voor hun eigen leerproces;
- ze enthousiast zijn over het computergebruik;
- niet alle leerlingen voldoende zelfdiscipline kunnen opbrengen om zelfstandig te werken;

- deze manier van werken een veel grotere tijdsinvestering vraagt van de leerlingen;
- ze aan de andere kant ook veel meer betrokken zijn bij de les;
- de resultaten in het algemeen iets beter zijn, leerlingen geven er met name blijk van meer inzicht verworven te hebben;
- het plannen van het (groeps-)werk leerlingen vrij moeilijk valt;
- leerlingen grote moeite hebben met het zoeken van informatie.

Lesdoelen, toetsing

Op grond van een onder de deelnemende docenten afgenomen enquête merken we op dat:

- de lesdoelen in het algemeen beter bereikt worden;
- de tijdsinvestering van zowel docent als leerlingen veel groter is;
- de vormgeving van de werkstukken door de aanwezigheid van bijvoorbeeld een scanner en een laserprinter beter is geworden, maar dat leerlingen daar vaak onevenredig veel tijd in steken;
- het noodzakelijk is nieuwe (creatieve) vormen van afsluiten te bedenken;
- het moeilijk is groepswork te beoordelen: wie heeft nou wat gedaan?

Mediatheekgebruik

Tenslotte is er door zowel docenten als leerlingen een aantal opmerkingen over de inrichting en het beheer van de mediatheek gemaakt, namelijk:

- dat het erg belangrijk is dat de medewerker(s) van de mediatheek de leerlingen goed kunnen helpen zowel met de programmatuur als met het zoeken van informatie;
- dat er duidelijke regels zijn ten aanzien van het gebruik van de mediatheek, bijvoorbeeld een pasjessysteem waardoor het de medewerkers altijd duidelijk is welke leerling welke computer gebruikt heeft;
- dat de aanwezigheid van nieuwe mogelijkheden (Internet bijvoorbeeld) nieuwe vraag creëert bij de leerlingen;
- dat er dringend behoefte is aan meer en beter op het onderwijs toegesneden (Nederlandstalige!) software;
- dat de aanwezige informatie soms te eenzijdig (zo is alleen De Volkskrant op CD-ROM te krijgen) of te oppervlakkig is;
- dat de mediatheek de hele dag open moet zijn;
- dat door de aanwezigheid van alle apparatuur leerlingen wel eens vergeten dat ze ook nog boeken kunnen raadplegen.

De nabije toekomst

Dit schooljaar wordt binnen een aantal vakken gewerkt aan de integratie van het gebruik van de mediatheek in het curriculum. Het komende schooljaar zal die integratie ook bij andere vakken tot stand moeten komen. Hier geldt natuurlijk dat een en ander niet helemaal binnen een schooljaar gerealiseerd kan zijn. Het ontwikkelen van dit soort activiteiten is een dynamisch proces, waarbij niet precies bekend is hoe de situatie over één, twee of drie jaar is, en waarbij elke ervaring gebruikt moet worden om iets van te leren.

We zullen eveneens gerichte activiteiten ontwikkelen om ook bij een aantal vakken Internet als informatiebron te laten gebruiken. Op dit moment gebeurt dat al voor het vak geschiedenis, waar 4 vwo-leerlingen gebruik maken van informatiebronnen die op Internet beschikbaar zijn.

Na één jaar kunnen we al zeggen dat het mediatheekproject een succes is: docenten gebruiken steeds meer de mediatheek als hulpmiddel bij de lessen (ook bij onderbouwklassen) en ook leerlingen weten steeds vaker de weg te vinden naar de mediatheek. Binnen afzienbare tijd zullen we gedwongen zijn naast de mediatheek een studieruimte te creëren waar leerlingen de in de mediatheek gevonden informatie kunnen verwerken en waarheen een aantal activiteiten verplaatst kunnen worden, waarvoor niet alle mogelijkheden van de mediatheek nodig zijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan tekstverwerken.

9 DE MEDIATHEEK ALS HART VAN HET STUDIEHUIS

Ton Oudshoorn

KPC

Inleiding

De veranderde visie op onderwijs die in de plannen voor de nieuwe tweede fase vo is verwerkt, vraagt om een bezinning op de voorzieningen in de schoolgebouwen. Zeker is dat het klaslokaal haar monopolie als leerplaats verliest. Zo zal bijvoorbeeld de mediatheek in een moderne school een belangrijke plaats innemen.

De meeste personeelsleden in scholen die betrokken zijn bij de invoering van de nieuwe tweede fase blijken de betekenis van een mediatheek voor het welslagen van hun studiehuis in te zien. Dit inzicht is echter op zich niet voldoende om verzekerd te zijn van een goed gebruik. Dit is alleen te realiseren via een goed gepland en begeleid stimuleringstraject.

Het implementatieproces

Een goede manier om dit traject te sturen is het werken met een *beleidsplan* voor de opzet van een mediatheek. Dit zou het beste samengesteld kunnen worden door een speciale daartoe ingestelde mediatheekwerkgroep met:

- een vertegenwoordiging van de schoolleiding;
- enkele vertegenwoordigers van geïnteresseerde secties;
- een bibliotheek-/mediatheekmedewerker.

Een mediatheek zoals ons voor ogen staat, kan niet functioneren zonder de aanwezigheid van een gekwalificeerd mediatheekmedewerker. De aanwijzing van een dergelijke medewerker kan daarom ook het beste zo vroeg mogelijk in het geschetste traject plaatsvinden. Het traject moet in ieder geval de volgende stappen bevatten. Elke stap levert een hoofdstuk van het beleidsplan op.

- 1 Een onderwijskundige bezinning gekoppeld aan de functie van de mediatheek. Deze moet leiden tot een aantal principebesluiten, die de grondslag voor het beleidsplan vormen.
- 2 Het opstellen van een programma van eisen voor de technische, organisatorische en inrichtingsaspecten

van de mediatheek.

3 De voorbereiding op de inpassing van de mediatheek in de onderwijsorganisatie.

Pas daarna kan men aan de daadwerkelijke inrichting van de mediatheek beginnen.

De onderwijskundige functies van een mediatheek

Informatievoorziening

Uiteraard is een belangrijke functie van de mediatheek dat men daar informatie kan verkrijgen. Maar wanneer men de mediatheek alleen zou willen gebruiken als informatievoorziening, dan doet men de uitgangspunten van de vernieuwingen in de tweede fase tekort. De mediatheek kan een belangrijke rol spelen bij het stimuleren van zelfstandig leren zoals de Stuurgroep Profiel Tweede Fase dat propageert.

Overdracht van leerfuncties

Een goede ingang om deze meer onderwijskundige functies te door-denken, biedt het leerfunctiemodel van Boekaerts en Simons zoals onder meer beschreven in de brochure van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase 'De Tweede Fase vernieuwt' deel 2 van oktober 1994.

Leerfuncties, te onderscheiden in voorbereidingsfuncties, verwerkingsfuncties en regulatiefuncties, kunnen door de leerling en door de docent vervuld worden. In het traditionele onderwijs neemt de docent veel van de voorbereidings- en regulatiefuncties voor zijn rekening. Bij zelfstandig leren is het de bedoeling dat de leerling deze functies steeds meer zelf of in samenwerking met medeleerlingen vervult. Centraal daarbij staat dat de leerling meer keuzemogelijkheden moet krijgen. Naar onze mening kan de mediatheek een rol spelen bij de overdracht van ten minste de volgende leerfuncties:

Vorbereidingsfuncties

- Het kiezen van leerdoelen: de mediatheek is een goede plaats om een onderwerp en materiaal te vinden voor opdrachten waarbij de keuze van een onderwerp geheel of grotendeels vrij is. Dit is de 'grasduin-functie' van de mediatheek.
- Het kiezen van leeractiviteiten: de leerling kan besluiten om een opdracht niet via de informatie van de docent maar via een eigen zoektocht uit te voeren. Mediatheekgebruik is dan een alternatieve werkvorm.
- Het plannen: leerlingen zijn meer genoodzaakt om hun activiteiten te plannen als zij binnen bepaalde grenzen zelf kunnen kiezen wanneer en waar zij willen werken. Het gebruik van de mediatheek moeten

zij ook in hun planning opnemen.

Verwerkingsfuncties

De mediatheek kan ook een plaats zijn om informatie direct te verwerken en toe te passen. Daarnaast kan ze voorzieningen bevatten om presentaties samen te stellen. Concreet kunnen we denken aan computers met gegevenbestanden, tekstverwerkers en programma's voor statistische verwerking en visuele presentatie van gegevens.

Regulatiefuncties

- Motiveren om inzet te leveren: wanneer de leerling meer keuze-vrijheid heeft in wáár hij wil leren, hoe hij het wil aanpakken, wanneer hij wat wil doen en welke materialen en media hij daarvoor wil gebruiken, zal dat zijn motivatie in de regel sterk vergroten. Bovendien is uit het zicht van de vakdocent de noodzaak jezelf te motiveren groter.
- Door gebruik te maken van bijvoorbeeld oefenprogramma's op de computer kan de leerling zichzelf toetsen en vragen stellen en krijgt hij feedback zonder daarvoor de docent te hoeven raadplegen.

Kortom de mediatheek is dus een uitstekende plaats om zelfstandigheid te oefenen.

Het informatiepracticum

Uiteraard bereiken leerlingen niet zomaar de gewenste graad van zelfstandigheid als ze vrijheid van handelen krijgen. De leerlingen moeten in staat worden gesteld om de noodzakelijke basisvaardigheden die nodig zijn om meer zelfstandig te leren vooraf te verwerven.

Dat brengt ons op de derde functie van een mediatheek: die van *informatiepracticum*. Vaardigheden in het omgaan met informatie, zoals het vinden van trefwoorden, het zoeken in een geautomatiseerde catalogus of het gebruik maken van elektronische bronnen kun je natuurlijk het beste oefenen op de plek waar die bronnen aanwezig zijn. Daarom organiseren verschillende scholen een introductiecursus gebruik mediatheek voordat de leerlingen met die bronnen aan de gang gaan.

Daarnaast moeten docenten natuurlijk eisen stellen aan de aard van de opdrachten en voldoende procesbegeleiding bieden. Bovendien moet de inrichting van de ruimte en de logistiek van de mediatheek een ononderbroken activiteit van de leerling mogelijk maken: geen wachttijden, vruchteloze zoektochten of ongewenste afleidingen.

Aanleiding tot vakintegratie

Een vierde functie vloeit niet voort uit het leerfunctiemodel, maar meer uit de veranderingen die in de organisatie van de school te verwachten zijn. Uit proefprojecten tweede fase blijkt dat het studiehuis de communicatie tussen secties intensiever maakt. Zo zie je secties elkaars studiewijzers becommentariëren. Commissies Tweede Fase leggen de studiewijzers naast elkaar en doen voorstellen voor afstemming en scholingsbijeenkomsten. Een veel voorkomend agendapunt op bijeenkomsten van zulke commissies is de inrichting en het gebruik van studieruimten. Men ziet dan de mediatheek als een van de plaatsen om leerlingen tijdens de les en in zelfwerkzaamheidsuren 'onder te brengen'. De mediatheek wordt dan een gemeenschappelijke interesse van secties en daarmee een aanknopingspunt voor het werken aan de vernieuwingen.

De opzet van de mediatheek

De opzet van een mediatheek vereist onder meer beslissingen over een aantal technische, organisatorische en inrichtingsaspecten ervan. Om deze te kunnen beargumenteren is het handig als de school vooraf beschikt over een globale aanduiding van:

- a het aantal vrij-werkuren (ingeroosterde uren die als studielast meetellen, maar niet centraal geleid zijn) en de mate waarin deze in de mediatheek doorgebracht kunnen worden;
 - b per sectie het aantal uren dat leerlingen onder begeleiding van de docent van de mediatheek gebruik maken of kunnen maken;
 - c de wijze waarop de secties willen beschikken over computerfaciliteiten:
 - via computerlokalen;
 - via verrijdbare units;
 - via vaste units in het vaklokaal;
 - via vrij toegankelijke units (bijvoorbeeld in een mediatheek);
 - d de relatie met andere studeeromgevingen zoals het computerlokaal, practicumruimten en studiezalen.
- De antwoorden zijn afhankelijk van een peiling onder de secties en/of de, bij voorkeur door de school gedragen, visie van de schoolleiding.

Na het in kaart brengen van dergelijke gegevens is het mogelijk om een programma van eisen op stellen waarin uitsluitend wordt gegeven over de aard en omvang van de voorziening, de wijze van beheer en de kosten.

Stimulering van het gebruik

Peilingen onder docenten geven aan dat men graag gebruik maakt van de nieuwe mogelijkheden die de mediatheek biedt. Later blijken die mogelijkheden niet geheel benut te worden. Ook als de secties overtuigd zijn van het arsenaal aan functies die een mediatheek kan vervullen, is men nog niet verzekerd van een adequaat gebruik. Adequaats is in dit verband: met een intensiteit die zich redelijk verhoudt tot de gedane investeringen en op een manier die de verschillende functies recht doet.

Om het daadwerkelijk gebruik van de mediatheek te bevorderen, blijkt het projectmatig werken een goede werkwijze. Zodra de inrichting van voldoende niveau is, is het goed op een projectmatige wijze sectie-activiteiten te plannen. De volgende twee varianten treft men nu al in scholen aan:

Proeftuintjes volgens voorstel

De mediatheekwerkgroep stelt een producten- en dienstenpakket op. Dit pakket omschrijft standaard -gebruikssituaties van de mediatheek en haar procedures. Docenten krijgen zo een gedetailleerd beeld van de mogelijkheden van een mediatheek. Op het geformuleerde producten- en dienstenpakket van de mediatheek kunnen de diverse vaksecties intekenen. Uit de intekeningen worden een of twee vaksecties gekozen die actief gaan meedraaien in een pilotproject. Per vaksectie wordt er een coördinator aangesteld die de kar gaat trekken. Een van de pilot-projecten zou kunnen zijn: het organiseren van een informatiepracticum zoals eerder in dit artikel genoemd.

Proeftuintjes op initiatief van de secties

Docenten of secties kunnen ook aangeven voor een bepaalde periode zelf een activiteit in de mediatheek uit te willen voeren en kunnen daarvoor een plan van aanpak opstellen. Van daaruit kan een inktvlek-werking uitgaan naar de rest van de school.

Bij beide varianten verplichten de deelnemende secties zich om een aantal documenten zoals een plan van aanpak en een eindverslag op te leveren. Een lid van de mediatheekwerkgroep fungeert als projectleider. Daarnaast kan men zoeken naar afspraken die het gebruik van de mediatheek door secties sterk zullen stimuleren, zoals: het invoeren een langere lesduur (75 minutenrooster), vrij-werk-perioden en parallel-schakeling van sectie-uren.

Een andere mogelijkheid om de mediatheek een centrale plaats te geven is verbreding van haar dienstenpakket, bijvoorbeeld door het aanbieden van mogelijkheden om lesstof op de computer te herhalen, de uitgifte van lesmaterialen (waaronder studiewijzers) en decanen-informatie.

Conclusie

De mediatheekwerkgroep moet actief als 'change-agent' willen optreden en kan niet volstaan met het realiseren van het eerder opgezette plan van eisen. Alleen zo kan de mediatheek worden tot 'hart van het studiehuis', een positie die deze zeker verdient.

Deel 3

AUTOMATISERING

10 AUTOMATISERING EN BIBLIOTHEKEN

Ben Schollmeijer

Datapoint Nederland

Tweede fase: een kans voor openbare bibliotheken

Openbare bibliotheken kunnen op diverse manieren een belangrijke bijdrage leveren aan de vorming en opleiding van jongeren. Dat is altijd al zo geweest. Dat de aandacht zich momenteel in het bijzonder op dit onderdeel van de dienstverlening door openbare bibliotheken richt, is mede toe te schrijven aan de initiatieven van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase. Deze initiatieven, die uiteindelijk in 1998 tot invoering moeten leiden, beogen het actief studeren van leerlingen in de boven-bouw van het voortgezet onderwijs te bevorderen en de docent van eenzijdige overdrager van kennis te transformeren tot begeleider van leerprocessen.

Om een rol van betekenis te kunnen spelen in de ondersteuning en begeleiding van onderwijs-, leer- en opvoedingsprocessen in het algemeen, maar vooral in de tweede fase van het voortgezet onderwijs is de beschikbaarheid van geschikte automatiseringshulpmiddelen voor bibliotheken onmisbaar. Hier volgen daarvan enkele concrete voorbeelden.

Integratie van schoolmediatheken in het bibliotheekstelsel van de openbare bibliotheken

In deze opzet worden de gegevens van leerlingen, media en catalogus van de schoolbibliotheek (of mediatheek, om het begrip ruimer te stellen) opgenomen in het geautomatiseerde bibliotheekstelsel van

de openbare bibliotheek. De gegevens worden met behulp van een of meer werkplekken vanuit de school direct toegankelijk gemaakt, zodat leerlingen, docenten en andere geautoriseerde personen op school de eigen catalogus kunnen raadplegen, het eigen bezit aan media kunnen bekijken, reserveringen kunnen doen, enzovoorts.

Daarnaast is hierdoor meteen de mogelijkheid beschikbaar gekomen van directe toegang tot de gegevensbestanden van de openbare bibliotheek zelf. Wanneer in de eigen schoolmediatheek een bepaalde titel ontbreekt, kan men verder zoeken in de catalogus van de openbare bibliotheek om te zien of het betreffende werk daar wel beschikbaar is, en zo ja of er eventueel een reservering voor gemaakt kan worden. De gegevens van de schoolmediatheek moeten uiteraard als aparte deel-verzameling herkenbaar blijven, bijvoorbeeld door de schoolmediatheek als een afzonderlijke vestiging met eigen bezit en eigen catalogus te beschouwen.

In deze opzet wordt het automatiseringssysteem van de openbare bibliotheek dienstbaar gemaakt aan de schoolmediatheken en wordt het aanbod van informatie en media van de openbare bibliotheek het complement van het aanbod van de schoolmediatheek zelf. Wanneer meer scholen op deze wijze in het bibliotheekstelsel van de openbare bibliotheek worden geïntegreerd, wordt ook uitwisseling van informatie en of materialen tussen de schoolmediatheken onderling mogelijk.

Geïntegreerde informatiesystemen

In de huidige situatie beschikken nagenoeg alle openbare bibliotheken over een geautomatiseerde (on-line-)catalogus. Deze bevat echter door-gaans alleen titelbeschrijvingen van boeken, muziekwerken en video-films. Daarnaast beschikt men in de bibliotheken tegenwoordig meestal over CD-ROM's die vele honderden miljoenen bytes aan informatie bevatten, in veel gevallen heeft CD-I zijn intrede gedaan, en ten slotte bestaat er behoefte aan het toegankelijk maken van allerlei lokale informatie (culturele programma's, spreekuren, openingstijden, belasting-tarieven en noem maar op).

Tot op heden moeten al deze gegevensbronnen meestal afzonderlijk worden ontsloten en vaak vanaf verschillende werkplekken. Een migratie naar geïntegreerde informatiesystemen, waarbij *alle* in de bibliotheek beschikbare informatie (en eventueel ook externe informatie) via een enkele zoekgang op een en dezelfde werkplek kan worden ontsloten, is onontkoombaar om ook in de toekomst te kunnen voldoen aan de behoefte van het publiek, inclusief leerlingen uit de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Wanneer men dit geïntegreerde informatie-systeem ook direct toegankelijk maakt vanuit de schoolmediatheek wordt een dimensie toegevoegd aan de informatieverstrekking in de scholen.

Internet

Internet heeft in heel korte tijd een grote populariteit weten te verwerven. Een belangrijke reden is, dat iedere bezitter van een PC met een modem en wat eenvoudige programmatuur toegang kan verkrijgen tot een werkelijk wereldwijd netwerk. Voor openbare bibliotheken biedt Internet vele mogelijkheden. In de eerste plaats kan men in de bibliotheek werkplekken inrichten die toegang verschaffen tot Internet. Van veel meer belang echter is de Internet host-functie. Wanneer een bibliotheek de beschikking heeft over een zogenaamde WEB-server, dan kan deze worden voorzien van een programma waarmee de eigen catalogus via Internet kan worden ontsloten. Hierdoor wordt deze catalogus in feite wereldwijd benaderbaar. Nu zal dit niet direct de ambitie zijn, maar wel het regionaal ontsluiten van de catalogi van de diverse openbare bibliotheken.

De voordelen van deze aanpak zijn evident. Leerlingen van het voortgezet onderwijs, studenten (en natuurlijk ook het overige publiek) kunnen thuis toegang krijgen tot de on-line-catalogus van de bibliotheek, of van de verschillende bibliotheken in de regio. Indien de programmatuur op de WEB-server daarvoor is ingericht, kan ook via Internet de uit-/en-thuis-status van het bijbehorende bezit worden geraadpleegd en eventueel kan worden gereserveerd.

Wanneer men deze oplossing beschouwt in zijn samenhang met de beschikbaarheid van het geïntegreerde informatiesysteem als hiervoor genoemd en met de hierna nog te beschrijven ScriptieTipper, dan wordt duidelijk dat hiermee een dienstverlening wordt gerealiseerd die in belangrijke mate tegemoet komt aan de nog steeds toenemende informatiebehoefte van het publiek.

Studiebegeleiding

Op initiatief van de openbare bibliotheek van Smalingerland is de ScriptieTipper ontwikkeld. Dit is een programma dat scholieren en studenten ondersteunt bij het voorbereiden en uitwerken van spreekbeurten, werkstukken en scripties. Omtrent een scala van actuele onderwerpen bevatten de scriptietips suggesties over de opzet van werkstukken en verwijzingen naar relevante literatuur. Scriptietips kunnen door de bibliotheken of door de scholen afzonderlijk of in onderlinge samenwerking worden opgebouwd. Uiteraard kunnen scriptietips worden uitgewisseld tussen bibliotheken en scholen.

Een afstemming vooraf tussen de onderwijsinstellingen en de bibliotheken in kwestie kan bijdragen tot een afgewogen aanbod van scriptie-tips met verwijzingen naar aanbevolen of voorgeschreven literatuur. Dat daarmee tegelijkertijd mede richting wordt gegeven aan de collectievorming binnen de bibliotheek is een gunstig nevenaspect.

Werkhoeken

De (grafische) vormgeving van een scriptie of werkstuk is mede van belang voor de eindwaardering en het eindcijfer. Lang niet iedere schoolier of student beschikt over apparatuur en programmatuur voor het vervaardigen en afdrukken van werkstukken op een professioneel niveau. Dit kan worden opgevangen door het inrichten van werkhoecken in de schoolmediatheek en/of de openbare bibliotheek. In een dergelijke werkhoeck is een PC opgesteld, voorzien van moderne programmapak-ketten voor tekstverwerking, spreadsheet en soortgelijke toepassingen. Een kleurenscherm en een goede kleurenprinter behoren tot de uitrusting. De PC is uitgerust met een CD-speler. Vanaf de PC kan toegang worden verkregen tot het geïntegreerde informatiesysteem, tot Internet en tot de ScriptieTipper.

De werkplek kan op basis van tijdseenheden worden 'verhuurd' aan scholieren en studenten, voor het (af)maken en afdrukken van hun werkstukken. Dat het gebruik van deze werkhoecken niet tot scholieren en studenten hoeft te worden beperkt behoeft geen betoog.

Samenhang

De in het voorgaande genoemde mogelijkheden kunnen vanzelfsprekend - alnaargelang het gevoerde beleid en het beschikbare budget - wel of niet worden gerealiseerd. Het is daarbij van belang om ze in hun onderlinge samenhang te zien. Juist de combinatie van de genoemde mogelijkheden voegt een extra dimensie toe aan de educatieve functie van de openbare bibliotheken. Dat geeft niet alleen betere studieresultaten, maar ook is er sprake van klantenbinding, waarbij de jeugd in positieve zin de betekenis van de bibliotheek als informatieverschaffer ervaart. Dat (een goede) automatisering daarbij een cruciale rol kan spelen, is in het voorgaande wel duidelijk geworden.

11 EEN GEAUTOMATISEERDE SCHOOLMEDIATHEEK: MOET DAT DAN?

Wilma Somers

PS Developments Software-ontwikkeling

Het enige juiste antwoord op deze actuele vraag is een volmondig ja. Als ontwikkelaar en leverancier van het Aura Bibliotheekstelsel kunnen wij putten uit een jarenlange praktische ervaring met deze materie en vinden daarom dat een school zonder goed uitgeruste mediatheek zoiets is als een schoolbord zonder krijt.

De 'bieb' is voor veel scholen (de meeste?) jarenlang een ondergeschoven kindje geweest. Maar de tijd dat een schoolbibliotheek een kleine ruimte was met wat stoffige boeken, een kaartenbak en een docent met wat taakuren, is allang voorbij. Gelukkig wint het veld inzicht, dat een schoolmediatheek een centrale rol gaat spelen in het vernieuwde onderwijs, een studiecentrum waar leerlingen en docenten op verschillende manieren informatie kunnen verzamelen om zodoende kennis en inzicht te verwerven in de meest uiteenlopende onderwerpen. De schoolmediatheek staat dan ook aan de vooravond van grootscheepse veranderingen.

Dit betekent dus dat de mediatheek zo volledig mogelijk moet zijn uitgerust, dat wil in ieder geval zeggen dat ze moet beschikken over een evenwichtig samengestelde collectie, waarbij het materiaal ook goed toegankelijk moet zijn. Het materiaal dient dus goed te worden ontsloten (omschreven). Daarnaast zijn vele zoekingen noodzakelijk om toegang te krijgen tot de in de mediatheek opgeslagen informatie.

Een leerling moet worden opgeleid om bruikbare informatie te vinden in het enorme aanbod. Hij of zij moet leren zoeken (en selecteren) met behulp van geautomatiseerde databestanden (denk bijvoorbeeld ook aan externe databases, Internet, CD-ROM's). Een kaartenbak voor de eigen schoolmediatheek hoort daarin absoluut niet thuis.

Automatisering van de schoolmediatheek heeft niet alleen gevolgen voor de mediatheek zelf maar ook voor alle personen die er direct of indirect mee te maken hebben.

Directie

De schoolmediatheek is op veel scholen jarenlang sluitpost geweest. De investeringen waren veelal incidenteel en 'de bieb' heeft zich dus niet optimaal kunnen ontwikkelen. Nu, met de tweede fase voor de boeg, is een extra financiële injectie in de mediatheek dus zeker niet onredelijk, integendeel: het is voor vele schoolmediatheken een bittere noodzaak. Een deel van die extra gelden kan worden gebruikt voor de automatisering ervan.

De kosten voor een geautomatiseerde mediatheek kunnen per school aardig uiteenlopen. Om een idee te geven: een minimale opstelling voor een kleine mediatheek bestaat uit een 386 PC met software voor een geautomatiseerde catalogus en uitleenregistratie. Een inktjet- of kleine laserprinter is daarbij heel wenselijk. Een grote schoolmediatheek heeft meer geavanceerde apparatuur nodig: een 3/486DX of Pentium PC voor de catalogus, twee 386 PC's voor uitlenen en innemen, twee barcodescanners, minstens twee 386 PC's voor de publiekscatalogus, een laserprinter, en dit alles uiteraard opgenomen in een netwerk. Voor de Aura software betekent dit voor de kleine mediatheek een kosten-post van circa f 2100,- inclusief BTW (Catalogus en Uitleenadministratie, PC-versie), voor de grote mediatheek circa f 3850,- inclusief BTW (Catalogus, Uitleenadministratie, Publiekscatalogus, netwerkversie).

Afgezien van bovengenoemde hard- en software komen daar natuurlijk zaken bij als modems, Internetaansluiting, Multimedia en last but not least goed opgeleid personeel.

Dit alles hoeft echter niet per se in één keer te worden aangeschaft. Veel scholen beginnen met een minimale opstelling (één PC en de catalogusmodule). Nadat alle boeken en overige materialen in de computer zijn ingevoerd, kan worden uitgebreid met de module voor de uitleenadministratie en de publiekscatalogus (de zoekmodule voor de leerlingen). Nog later kan het geheel op het netwerk worden geplaatst en kan het aantal PC's in de mediatheek worden uitgebreid (voor de Aura software betekent dit doorgroeien geen extra kosten: u betaalt alleen het prijsverschil tussen de PC-versie en de netwerkversie. Bovendien geldt bij de netwerkversie geen beperking van het aantal simultane gebruikers).

Bibliothecaris

Voor de bibliothecaris betekent automatiseren in eerste instantie veel werk. Het invoeren van de hele collectie in de PC is immers een tijd-rovend karwei. Afhankelijk van het aantal gegevens dat men per titel in de catalogus wil opnemen rekent men op vijf tot vijftien minuten per titel!

Gelukkig is er sinds kort een basisbestand van circa 15000 titelbeschrijvingen voor het voortgezet onderwijs, waaruit de schoolmediatheek haar eigen collectie kan kiezen. Dit bestand is samengesteld door het NBLC

(Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum) en is gebaseerd op de aanschaffingsgegevens voor het vo in de afgelopen tien jaar. De titelbeschrijvingen zijn dus volledig en correct en voorzien van (thema)-trefwoorden, korte samenvattingen en SISO-codes. Deze titelbeschrijvingen worden door PS Developments gratis geconverteerd naar het Aura Bibliotheeksysteem.

Uiteindelijk bezorgt een geautomatiseerde catalogus de bibliothecaris natuurlijk ook heel veel gemak en tijdwinst. Zo is het niet meer nodig om voor elk boek verschillende cataloguskaartjes te maken, zoals één voor de titelcatalogus, één voor de auteurscatalogus, en vele kaartjes voor de trefwoordencatalogus.

Met een geautomatiseerde catalogus heeft de bibliothecaris een veel beter inzicht in de samenstelling van de collectie. Door de veelheid aan zoekingen en zoekcombinaties kunnen allerlei overzichten in korte tijd worden uitgedraaid. De collectie kan zo veel beter worden beheerd en hiaten (of juist veroudering!) in de collectie (bijvoorbeeld qua onderwerp, actualiteit, materiaal of niveau) zijn snel op te sporen en kunnen, uiteraard in overleg met de betreffende secties, vervolgens worden aangevuld.

Ook een geautomatiseerde uitleenadministratie levert veel tijdwinst op. Er hoeven immers geen uitleenkaartjes meer te worden geschreven (en gesorteerd!). Lange rijen bij de uitleenbalie behoren dan ook tot het verleden. Met de computer hoeven alleen nog maar de streepjescodes te worden gelezen die op het leerlingpasje en het boek staan. Het versturen van herinneringsbrieven is een vervelende klus en neemt nu vaak meer dan een halve of zelfs hele dag tijd in beslag. Met de computer is dat letterlijk nog maar één druk op de knop en alle brieven komen uit de printer rollen.

Een geautomatiseerde catalogus en uitleenadministratie betekenen ook dat de jaarlijkse inventarisatie van het materiaal veel minder tijdrovend wordt. Het in de mediatheek aanwezige materiaal hoeft alleen te worden ingelezen met de barcode-scanner en de computer produceert een lijst van alle materialen die zoek zijn geraakt.

De statistische gegevens van een geautomatiseerde uitleenadministratie geven ook een duidelijk beeld van het reilen en zeilen van de mediatheek: hoeveel boeken worden er geleend per dag, per week, per maand, per jaar, per leerling, per klas, hoeveel leners waren er in de mediatheek, hoeveel boete is er geïnd, wordt er materiaal vermist, is er een tekort aan bepaalde boeken, is er veel vraag naar bepaalde onderwerpen enzovoorts, enzovoorts.

Vrijwilligers

Ook voor vrijwilligers betekent automatiseren een grote verandering. Sommigen zijn er zelfs wat huiverig voor. Zoals met elke verandering in werkwijzen en routinematige handelingen zal ook het werken met een geautomatiseerde uitleenadministratie beslist enige aanpassing en inzet van de betrokkenen vragen.

In de scholen die de stap inmiddels hebben gezet, blijkt echter dat de problemen met het inwerken van de vrijwilligers worden overschat. Het werken met in dit geval Aura wordt als zeer eenvoudig ervaren en als eenmaal de eerste computervrees is overwonnen gaat het uitlenen en innemen al snel zonder problemen. Geautomatiseerde uitleen boezemt bij veel leerlingen meer vertrouwen in. Als de computer aangeeft dat je f 3,20 boete hebt, dan geloof je dat ook wel. De 'uitleen' kan dus veel sneller worden afgehandeld. Er staan geen lange rijen meer aan de balie en er is daardoor meer tijd over voor het contact met de leerlingen.

Daarnaast biedt de computer ook veel gemak: de uiterste inleverdatum wordt berekend (waarbij rekening wordt gehouden met vakanties), boetes worden automatisch vastgesteld, één druk op de knop volstaat voor een overzicht van alle boeken die een leerling nog thuis heeft, signalering van gereserveerde boeken, overzichten van boeken die 'te laat' zijn, van geïnde boete-bedragen, van leerlingen op de 'zwarte lijst', enzovoorts.

Docenten

Voor docenten ligt het grote voordeel van een geautomatiseerde catalogus vooral in de veel betere toegankelijkheid van het aanwezige materiaal. Door de vele zoekingen kun je vrijwel elk gewenst overzicht uit de computer laten rollen. Een literatuurlijst maken van bijvoorbeeld alle boeken of video's voor de bovenbouw van een bepaald vakgebied is geen kunst meer. Materiaal verzamelen over Bosnië, over kunststromingen in de 18e eeuw, over genetische manipulatie van planten, lijsten maken van alle boeken over een bepaald thema, opzoeken welke leerlingen/klassen de meeste boeken lenen van jouw vak, of gewoon kijken hoe vaak Ciske de Rat het afgelopen jaar is gelezen: het kan allemaal even snel en gemakkelijk als de collectie is opgenomen in een geautomatiseerde catalogus.

Door een goed inzicht in de collectie van de mediathiek met betrekking tot het eigen vakgebied kunnen de docenten de leerlingen ook beter begeleiden bij het zoeken naar materiaal voor bijvoorbeeld een scriptie, werkstuk of spreekbeurt.

Leerlingen

De mediathiek is er uiteindelijk voor de leerlingen. Zij zullen hier ten slotte moeten leren informatie op te zoeken, te selecteren en te verwerken. Voor het opzoeken en deels ook voor het selecteren van bruikbare

materialen is een geautomatiseerde catalogus onmisbaar. Zo'n catalogus is voor leerlingen zeer aantrekkelijk en stimuleert en inspireert ongetwijfeld meer dan een kaartenbak. De computer geeft de mediatheek ook een professioneler karakter. Iets waar leerlingen zeker niet ongevoelig voor zijn; ze nemen de mediatheek serieuzer. Ze leren verschillende zoekstrategieën toe te passen en uit het zoekresultaat kunnen ze een eerste selectie maken. Ze zien ook meteen of het materiaal voorhanden is en hoeven niet de kasten langs te lopen om erachter te komen dat iemand anders hen al voor is geweest.

Evenals voor docenten geldt ook voor leerlingen dat het belangrijkste voordeel van een geautomatiseerde catalogus de betere toegankelijkheid van de collectie is. Door de vele combinatiemogelijkheden kan er ook veel verfijnder worden gezocht dan met de kaartenbak. Bovendien hoeven er geen kaartjes meer te worden overgeschreven, maar kan het zoekresultaat worden uitgeprint.

Door de vele zoekmogelijkheden komen leerlingen studiemateriaal tegen waaraan ze niet eens hadden gedacht (bijvoorbeeld knipselmappen, tijdschriftartikelen, video's). Dat geeft weer stof tot nadenken en kan stimulerend werken 'om wat verder te zoeken dan je neus lang is'. De leerling gaat zelfstandiger te werk en kan op een aangename en leerzame manier tot een keuze komen van bruikbaar materiaal.

Op een aantal scholen is inmiddels al gebleken dat er meer studiemateriaal wordt uitgeleend nadat de leerlingen toegang kregen tot een geautomatiseerde catalogus. Voorheen bleek de kaartcatalogus of niet te worden gebruikt of onvoldoende bruikbare informatie op te leveren.

Een ander belangrijk voordeel van een geautomatiseerde catalogus is dat de secundaire literatuur veel beter toegankelijk kan worden gemaakt. Een leerling kan nu heel snel een overzicht krijgen van alle secundaire werken en tijdschriftartikelen waarin bijvoorbeeld 'Het stenen bruidsbed' van Harry Mulisch wordt besproken.

Systeembeheerder

De systeembeheerder is uiteraard betrokken bij de keuze van de software voor de automatisering van de mediatheek. Daarnaast is hij of zij ook de aangewezen persoon om in overleg met de bibliothecaris en de directie te bepalen welke hardware er aangeschaft moet worden.

Zijn deze keuzes eenmaal gemaakt dan blijft de systeembeheerder nauw betrokken bij de schoolmediatheek. Hij of zij zal zowel de hardware als de benodigde software installeren en moet vervolgens alles draaiende houden. Bij problemen met de software kan de systeembeheerder natuurlijk altijd terugvallen op de helpdesk (bij Aura is telefonische ondersteuning gratis).

Voor enkele functies binnen een geautomatiseerde mediatheek zal de systeembeheerder vaak ook direct verantwoordelijk blijven. Denk bijvoorbeeld aan het maken van back-ups of het converteren van de leerlinggegevens vanuit de leerlingadministratie naar de bibliotheek-software. Dit kan in Aura overigens eenvoudig met een menu-optie gerealiseerd worden.

Hoe automatiseren?

Automatisering van de schoolmediatheek houdt meer in dan de aanschaf van een PC en software en vervolgens het eerste boek uit de kast pakken en beginnen maar.

Vooraf dient eerst een stappenplan te worden opgesteld waarin wordt aangegeven wie, welke activiteiten, wanneer uitvoert. Hieronder volgt een indicatie van de activiteiten die in dit plan thuishoren:

- vaststellen welke hardware direct nodig is en welke hardware op ter-mijn wordt bijbesteld (zie ook de paragraaf 'Directie');
- keuze van het softwarepakket voor automatisering;
- installatie hard- en software;
- saneren collectie;
- bepalen welke titelbeschrijvingsgegevens (titel, auteur, uitgever, serietitel, ISBN etcetera) in de catalogus worden opgenomen;
- materiaal voorzien van niveau-aanduiding, SISO-code en trefwoorden;
- materiaal invoeren 'in de computer', denk daarbij ook aan het NBLC-bestand! (zie de paragraaf 'Bibliothecaris');
- materiaal en leerlingpasjes voorzien van barcodes;
- instructie vrijwilligers, docenten en leerlingen.

Het bovenstaande dient slechts ter oriëntatie, niet alle denkbare activiteiten zijn opgenomen en niet alle onderdelen zullen voor elke mediatheek van belang zijn. Bedenk ook dat overleg met andere scholen een bron van inspiratie en praktische tips kan zijn. Daarnaast is er de Landelijke Werkgroep Schoolmediathecarissen Voortgezet Onderwijs (kortweg LWSVO) die u met goede raad kan bijstaan.

Verder automatiseren?

Naast automatisering van de eigen collectie is het voor een goede schoolmediatheek ook wenselijk om de mogelijkheden van on-line-databases, Internet, CD-ROM's en CD-I's te onderzoeken en toe te passen. De

leerling leert zo nog beter waar en hoe hij de benodigde informatie in de steeds ingewikkelder wordende informatiemaatschappij kan vinden. Daarnaast is een on-line-verbinding met de plaatselijke Openbare Bibliotheek ook zeer aan te raden. Materiaal dat in de eigen schoolmediatheek niet voorhanden is, kan een leerling dan toch vrij gemakkelijk en binnen korte tijd inzien. Meer informatie en suggesties hierover kunt u elders vinden in deze brochure.